

**MEERJAREN-
PERSPECTIEF
2018-2022**

Datum: 5 juli 2017
Versie: definitief

INHOUDSOPGAVE

Inhoudsopgave.....	2
1. Inleiding.....	4
2. Bestuurlijke beschouwing	5
2.1. Klimaatparaplu en klimaatagenda	5
2.2. Omgevingsvisie Fryslân	6
2.3. Veiligheid.....	6
2.4. Voldoende water	7
2.5. Schoon water.....	7
2.6. Organisatie	8
2.7. Financiële keuzes voor het meerjarenperspectief 2018-2022	8
3. Waterveiligheid	10
3.1. Primaire keringen.....	10
3.2. Regionale waterkeringen	11
3.3. Lokale waterkeringen.....	12
3.4. Financiële consequenties programma waterveiligheid.....	13
4. Voldoende water	15
4.1. Beleid.....	15
4.2. Uitvoering maatregelen.....	17
4.3. Beheer en onderhoud.....	18
4.4. Financiële consequenties programma voldoende water	19
5. Schoon water.....	22
5.1. Zuiveren afvalwater	22
5.2. Verwerken slib	24
5.3. Europese Kaderrichtlijn Water	24
5.4. Waterbodemsaneringen	25
5.5. Zwemwater.....	25
5.6. Beheer en onderhoud	25
5.7. Financiële consequenties programma schoon water	26
6. Organisatie	28
6.1. Ontwikkeling organisatie	28
6.2 Duurzaamheid en innovatie	29
6.3 Actuele onderwerpen.....	31
6.2. Financiële consequenties programma organisatie	33

7. Financieel kader.....	37
7.1. Uitgangspunten MP 2018-2022	37
7.2. Ontwikkeling netto lasten.....	39
7.3. Belastingopbrengsten en tariefontwikkeling.....	39
7.4. Reserveontwikkeling	40
7.5. Ontwikkeling belastingdruk	42
7.6. Taakstelling efficiency.....	42
7.7. Investeringsplanning	43
7.8. EMU saldo, renterisiconorm en schuldpositie.....	45
7.9. Risicoparagraaf	47

1. INLEIDING

INLEIDING

Het Sociaal en Cultureel Planbureau deed in 2016 onderzoek naar wat de Nederlander het grootste maatschappelijk probleem vindt. Slechts weinigen noemden spontaan klimaat, energie of duurzaamheid. Tegelijkertijd laten de statistieken zien dat 2016 het warmste jaar ooit gemeten is, en waren er de afgelopen jaren vele overstromingen, voedseltekorten als gevolg van extreme droogte en grote schades door wateroverlast.

De noodzaak om te anticiperen op de gevolgen van klimaatverandering wordt echter steeds breder gevoeld. Organisaties en bedrijfsleven dringen bij het nieuwe kabinet aan op prioriteit voor verduurzaming. En na het deltaplan Zoetwater en het deltaplan Veiligheid werkt het rijk samen met gemeenten, provincies en waterschappen aan een deltaplan Ruimtelijke Adaptatie.

Het dagelijks bestuur ziet klimaatverandering als de grootste uitdaging voor de komende decennia, dat onlosmakelijk verbonden is met het werk van de waterschappen. Wij moeten daar onze verantwoordelijkheid in nemen, maar kunnen het tegelijkertijd niet alleen. Samen met inwoners, overheden, organisaties en bedrijfsleven willen we werken aan het terugdringen van CO₂ uitstoot en aan het klimaatbestendig inrichten van Fryslân en het Groninger Westerkwartier. In dit meerjarenperspectief leggen we op dat gebied enkele nieuwe accenten voor het resterende deel van deze bestuursperiode.

Bij de opgave om ons beheergebied klimaatbestendig te maken en ons werk te verduurzamen, staan we tegelijkertijd voor de opgave om de kosten te beheersen en daarmee forse lastenstijgingen voor burgers te voorkomen. Het bestuur heeft in enkele sessies mogelijkheden verkend om besparingen door te voeren en daarmee een gematigde tariefstijging en sluitende begroting vanaf 2022 -zonder inzet van reserves- te realiseren. De resultaten hiervan zijn besproken onder de noemer Nieuw Financieel Perspectief en verwerkt in dit meerjarenperspectief 2018-2022. Het dagelijks bestuur kiest er daarbij voor de kwaliteit van ons dagelijks beheer op een verantwoord peil te houden. Ook in de komende jaren gaat het merendeel van onze investeringen en inzet van personeel naar het vervangen, verbeteren, beheren en onderhouden van zeedijken en kades, gemalen, rioolwaterzuiveringen en watergangen. Daarmee houden we de zorg voor waterkwaliteit, aan- en afvoer van water, bescherming tegen overstromingen en het zoveel mogelijk voorkomen van wateroverlast op peil.

LEESWIJZER

In hoofdstuk 2 is een bestuurlijke beschouwing gegeven over de huidige bestuursperiode en de bestuurlijke speerpunten in de planperiode.

De hoofdstukken 3 t/m 6 bevatten op programmaniveau de beleidsmatige ontwikkelingen en de mutaties op de budgetten ten opzichte van de (meerjaren) begroting 2017.

Hoofdstuk 7 is het financiële hoofdstuk en bevat de financiële uitgangspunten, overzichten van de netto lasten, de belastingopbrengsten en de reserveontwikkeling. De investeringsplanning geeft inzicht in de investeringen voor de komende jaren. Tot slot is een risicoparagraaf opgenomen met de belangrijkste ontwikkelingen die van invloed kunnen zijn op het MP 2018-2022.

2. BESTUURLIJKE BESCHOUWING

Goed, efficiënt en betaalbaar waterbeheer; anticiperend op de gevolgen van de klimaatverandering: nu en in de toekomst. Dat is waar we richting aan geven. Zo halverwege deze bestuursperiode markeren we de realisatie van onze ambities uit het bestuursakkoord Water Verbindt! Het omgaan met de gevolgen van de klimaatverandering voegen we als actueel onderwerp toe aan onze ambities.

2.1. Klimaatparaplu en klimaatagenda

Het dagelijks bestuur ziet de klimaatverandering als de grootste uitdaging voor de komende decennia. De gevolgen daarvan zijn onlosmakelijk verbonden met het werk van de waterschappen. En de gevolgen lijken zich sneller voor te doen dan verwacht. We investeren in het terugdringen van het energieverbruik en onze CO₂-voetafdruk om de gevolgen van de klimaatverandering aan te pakken. Tegelijkertijd werken we samen met onze partners aan oplossingen om de gevolgen van de klimaatverandering zoals zeespiegelstijging, hoosbuien en verzilting op te vangen. We hebben een klimaatparaplu gemaakt waarin we alle verschillende activiteiten en plannen hebben samengebracht die daaraan een bijdrage leveren. We zetten flinke stappen in de goede richting met deze aanpak maar we realiseren ons ook dat er nog grote uitdagingen voor ons liggen. Als we onze doelstelling, klimaatneutraal in 2030 willen halen, zijn extra investeringen in besparen van energieverbruik en duurzame energieopwekking nodig. Toename van neerslag en hoosbuien zal meer wateroverlast gaan geven. Wateroverlast die niet altijd en overal met extra maatregelen en investeringen is te voorkomen. We moeten samen met andere overheden, organisaties en inwoners daarom nagaan hoe we schade zoveel mogelijk kunnen voorkomen en werken aan een klimaatbestendig Fryslân. Bijvoorbeeld door te kijken naar de ruimtelijke inrichting, alternatieve mogelijkheden voor waterberging en meer groen en vermindering van verhard oppervlak.

Het dagelijks bestuur stelt een klimaatagenda op die bestaat uit:

- een visie op de gevolgen van klimaatverandering voor ons beheergebied en onze visie op klimaatbestendig waterbeheer in Fryslân en het Groninger Westerkwartier
- een strategie, die kansen beschrijft voor een samenhangende Friese aanpak en wat ons aandeel daarin is
- een aantal actielijnen waarin staat wat we de komende jaren willen gaan doen.

Deze klimaatagenda bespreekt het dagelijks bestuur komend najaar met het algemeen bestuur.

We hebben samen met de andere waterschappen en het rijk het klimaatverdrag van Parijs ondertekend. In 2017 hebben we in de Energiebeleidsnota onder meer besloten om in 2020 40% van onze energie duurzaam op te wekken via zonne-energie en biogas. We brengen ons energieverbruik terug door bijvoorbeeld het plaatsen van bellenbeluchting bij zuiveringen. We winnen energie en fosfaat uit slib. We besparen fors op aardgas bij de eindverwerking van het ontwaterde zuiveringsslib. We werken aan de realisatie van een energiefabriek in 2020. Dit is een aantal van onze mitigerende maatregelen om de klimaatverandering te beperken en Wetterskip Fryslân in 2030 klimaat neutraal te laten zijn.

We anticiperen op de gevolgen van de klimaatverandering via adaptieve maatregelen. We brengen primaire en regionale keringen op hoogte en we realiseren extra waterberging in het landelijk en stedelijk gebied. In het kader van de wateractieve stad, als onderdeel van het Fries bestuursakkoord water 2016-2020, voeren we de klimaatstresstest uit in stedelijk en landelijk gebied.

Via de kadernota innovatie 2016-2020 'Innovatie in de versnelling' met de innovatiethema's duurzaamheid en kringlopen, optimaliseren zuiveren van afvalwater, innovaties in het watersysteem en maatschappelijke en sociale innovatie dragen we bij aan het vergroten van onze duurzaamheid en efficiency.

We blijven werken aan een goede waterkwaliteit. Met het Actieplan Emissies zetten we in op het verminderen van de uitstoot van emissies naar het oppervlaktewater. Samen met de Provincie Fryslân en Vitens bestuderen we de toekomst van het Friese grondwater als zoetwatervoorziening voor onder meer het drinkwater. Er wordt onderzocht hoe het grondwater zich in de toekomst ontwikkelt en hoe de klimaatverandering invloed heeft op het grondwater.

2.2. Omgevingsvisie Fryslân

Het dagelijks bestuur wil het klimaatbestendig en waterrobuust inrichten in Fryslân een vanzelfsprekend onderdeel laten worden van omgevingsplannen, de ruimtelijke inrichting en de gebiedsprogramma's. Het waterschapsbestuur is door de provincie Fryslân uitgenodigd om gezamenlijk de bouwsteen 'water' voor de provinciale Omgevingsvisie op te stellen. Het kerndeel van de bouwsteen bestaat uit de randvoorwaarden die vanuit klimaat en water worden gesteld aan de ruimtelijke ordening en de uitwerking van enkele richtinggevende plannen en visies zoals de lange termijn visie voor de Friese Boezem, de grondwaterstudie, de visie op het watersysteem van 2050 in het kader van toekomstbestendig waterbeheer, (zoet)waterbeschikbaarheid, waterveiligheid, MIRT-verkenning IJsselmeer en doelen voor overige (niet KRW)-wateren. De omgevingsvisie wordt begin 2019 vastgesteld.

We leveren een actieve bijdrage aan De Friese Aanpak waarbij provincie, gemeenten en waterschap de handen ineenslaan bij de voorbereiding van de omgevingsvisies en –plannen die door zowel gemeenten als provincie voor hun grondgebied worden opgesteld. De Mienskip (experts, belangenorganisaties, ondernemers, inwoners) wordt in de vorm 'Omgevingslab Fryslân' en Ateliers voor Energietransitie actief betrokken bij het opstellen van gemeenschappelijke bouwstenen voor het toekomstig beleid voor de fysieke leefomgeving.

In het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA) staat een zo goed mogelijk waterrobuuste en klimaatbestendige inrichting van Nederland in 2050 centraal. Landelijk wordt in 2017 het DPRA vastgesteld. Binnen Fryslân vindt de concrete vertaalslag plaats via de stresstesten stedelijk en landelijk gebied zoals afgesproken in het Fries Bestuursakkoord Waterketen. Ook hebben de Unie van Waterschappen, VNG en IPO een gezamenlijke investeringsagenda opgesteld die toeziet op de klimaatadaptatie, energietransitie en circulaire economie.

2.3. Veiligheid

We voeren de verbeterwerken aan de primaire waterkeringen conform de landelijke planning in het Hoogwaterbeschermingsprogramma uit. De meest recent afgeronde projecten betreffen de verbetering van de steenbekleding van de Waddenzeedijk langs het vaste land (13 km) en het project Lemmer. In 2018 wordt het project op Ameland (16,6 km) afgerond. In de periode 2017-2022 worden de projecten Koehool-Westholwerdepolder en Westholwerdepolder-Lauwersmeerdijk voorbereid en uitgevoerd. Daarnaast wordt ook de verbetering van de Lauwersmeerdijk uitgevoerd. Dit in een versneld tempo ten opzichte van de landelijke planning vanwege het ontoereikende asfalt conform de wettelijke vereisten.

In de projectoverstijgende verkenning Waddenzeedijken worden samen met de waterschappen Noorderzijlvest en Hunze en Aa's twaalf onderzoeken uitgevoerd naar innovatieve dijkbekledingen. In dit kader voeren wij onderzoeken uit naar asfaltbekledingen, het effect van voorlanden op de hydraulische belastingen en multifunctionele dijken.

De gezamenlijke verkenningen met Rijkswaterstaat over mogelijkheden voor de overdracht van de zandige kust gaan van start. Een goede financiële regeling blijft een belangrijke randvoorwaarde.

2.4. Voldoende water

Het project Toekomstbestendig waterbeheer wordt in 2017 afgerond met een visie op het watersysteem anno 2050. De visie is gericht op mogelijke aanpassingen om het watersysteem van met name de deelsystemen klimaatbestendig, robuust, betaalbaar, veerkrachtig en ecologisch verantwoord te laten blijven of maken. De visie is gebaseerd op de eerder uitgevoerde analyses en verkenningen (zoals de pilots voor de Greidhoeke en Tjonger en Linde uit 2014 en de verkenningen wateraanvoer en verzilting uit 2016). Bij het opstellen van de visie betreft het dagelijks bestuur de mening van gebruikers en belanghebbenden. Hiertoe zijn en worden verschillende 'streekgesprekken' georganiseerd. De visie Toekomstbestendig waterbeheer wordt in 2017 voorgelegd aan het algemeen bestuur.

Samen met de evaluatie van het Veiligheidsplan II (2018), het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie en de (klimaat-)stresstesten ingevolge FBWK 2.0 vormt de visie TBW een belangrijke basis voor de op te stellen visie op de gevolgen van klimaatverandering voor ons beheergebied en de 'wetterskips'-visie op klimaatbestendig waterbeheer in Fryslân en het Groninger Westerkwartier (zie paragraaf 2.1). Daarmee geeft het dagelijks bestuur richting aan het op langere termijn (2050) klimaatbestendig maken van het watersysteem.

We voeren de maatregelen uit het Veiligheidsplan II conform het uitvoeringsprogramma uit. Deze maatregelen zijn gebaseerd op de KNMI-klimaatscenario's uit 2014. We realiseren in lopende uitvoeringsprojecten boezemuitbreiding en waterberging, zoveel als mogelijk gecombineerd met KRW-maatregelen.

In de loop van 2017 zijn 18 van de 20 watergebiedsplannen afgerond/vastgesteld. De vaststelling van het watergebiedsplan Zuidelijke Veenpolders heeft het dagelijks bestuur aangehouden vanwege de ontwikkelingen in het uitvoeringsplan voor de Veenweidevisie. Het opstellen van het watergebiedsplan Noordelijk Westergo schuift door naar 2019 om zo afgestemd te kunnen worden op de gebiedsontwikkeling Franeker-Harlingen. De maatregelen uit de watergebiedsplannen zijn geprioriteerd en geprogrammeerd voor uitvoering.

Wetterskip Fryslân is in 2014 vaarwegbeheerder geworden voor de E en F-vaarwegen. In het eerste kwartaal van 2018 stelt het waterschapsbestuur de verantwoordelijkheidsverdeling voor de oeverbescherming vast. De overdrachtsovereenkomsten voor het beheer en onderhoud van wateren in bebouwde gebieden zijn ondertekend. Het achterstallig baggerwerk wordt uiterlijk voor 2026 uitgevoerd. Hierover worden praktische afspraken gemaakt met de gemeenten.

In het kader van het op te stellen uitvoeringsprogramma Veenweide onderzoekt het dagelijks bestuur de mogelijkheden voor onderwaterdrainage, natte teelten en de effectiviteit van hoogwatervoorzieningen. Het dagelijks bestuur formuleert de uitgangspunten voor peilwijzigingen en stelt vervolgens beleid vast voor herziening van de waterpeilen.

We voeren in samenwerking met Vitens en de provincie Fryslân een grondwaterstudie uit die in 2018 resulteert in een gezamenlijke Grondwatervisie. Wetterskip Fryslân werkt op basis daarvan in 2018 een strategisch beleid uit voor een duurzame zoetwatervoorziening.

2.5. Schoon water

Met de Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater werken alle partners aan de overkoepelende ambitie voor de beschikbaarheid van voldoende chemisch schoon en ecologisch gezond water voor de lange termijn. In deze programmatische aanpak sturen de partijen op de samenhang en voortgang van lopende trajecten op het gebied van waterkwaliteit, drinkwater en zoetwater en geven waar nodig een extra impuls. Bij de uitwerking van de Delta-aanpak spelen regionale analyses een belangrijke rol; de monitoringsgegevens van Wetterskip Fryslân zijn hierbij betrokken. De drie prioriteiten in de Delta-aanpak zijn: nutriënten/mest, gewasbeschermingsmiddelen en medicijn-

resten. Deze prioriteiten komen terug in ons actie- en uitvoeringsplan emissies, het geactualiseerde integraal zuiveringsplan (2018), het Deltaprogramma Agrarisch Waterbeheer en de uitvoering van het convenant Erfafspoeling.

We hebben de maatregelen van de Kaderrichtlijn Water (KRW) uit de eerste planperiode inmiddels afgerond. We hebben de uitvoering van de maatregelen 2016-2021 grotendeels geprogrammeerd. Hierbij doen zich vooral knelpunten voor in de deelsystemen door minder beschikbaarheid van grond en de verminderde mogelijkheid om maatregelen in de boezem met het herstelprogramma oevers en kaden te combineren. Het dagelijks bestuur heeft met de provincie afspraken gemaakt over financiering via POP3-gelden. Het dagelijks bestuur is gestart met de voorbereiding van de KRW-plannen voor de periode 2022-2027.

2.6. Organisatie

De organisatie ontwikkelt verder door langs een viertal lijnen: de (water)opgave centraal, verdere professionalisering van opdrachtgever- en opdrachtnemerschap, voortdurend verbeteren (lean management) en het vergroten van de effectiviteit. Een andere belangrijke ontwikkellijn van de organisatie is gericht op de professionalisering van participatief werken. De ervaringen die zijn opgedaan met bijvoorbeeld het project De Harken worden betrokken bij processen met de omgeving. Met een intern trainingsprogramma worden kennis en vaardigheden rond participatief werken versterkt.

Het verhogen van het waterbewustzijn is een belangrijk aandachtspunt. Het bezoekerscentrum van het ir. D.F. Woudagemaal, het educatieaanbod rond bijvoorbeeld HWBP-projecten of ecologie, schoon water voor Mozambique, deelname aan Leeuwarden- Fryslân culturele hoofdstad 2018 en de nieuwe onderwater-expositie van het Natuurmuseum, de Klimaatparaplu en uitvoering van de in 2016 vastgestelde communicatiestrategie 'En wat doen we morgen met water?' zijn hierbij voor ons belangrijke instrumenten.

2.7. Financiële keuzes voor het meerjarenperspectief 2018-2022

In het afgelopen jaar is uitvoerige discussie gevoerd over de inhoudelijke koers van het waterschap in relatie tot de ontwikkeling van de tarieven. Gezocht werd naar maatregelen om de lasten te verminderen en daarmee de tariefontwikkeling te matigen. Het resultaat is vastgelegd in het 'Nieuw Financieel Perspectief' (NFP) en besproken in de gezamenlijke commissie van 9 mei 2017.

Bij onze zoektocht naar gerichte maatregelen bleek dat het 'laaghangend fruit' al is geplukt in eerdere bezuinigingsronden van opgeteld ruim € 20 miljoen. De in het kader van het NFP gevonden maatregelen laten zien hoe verstrekkend de gevolgen van verdere bezuinigingen kunnen zijn en tegen welke wettelijke en bestuurlijke grenzen we daarbij aanlopen. In de nadere afweging heeft het dagelijks bestuur de volgende denklijnen gevolgd:

- de inhoud van het bestuursakkoord 'Water verbindt' is leidend,
- vanuit onze integrale verantwoordelijkheid voor het waterbeheer stellen wij ons op als speler in de samenleving,
- we handhaven de bestaande omvang en kwaliteit van onze taakuitvoering,
- alleen bij uitzondering laten we de kosten van de aanpassing over aan ingelanden,
- we kiezen alleen voor een maatregel als het financiële effect ervan opweegt tegen de gevolgen ervan.

Op basis van deze afweging zijn de volgende maatregelen, met een totale structurele omvang van € 2,7 miljoen, in het meerjarenperspectief 2018-2022 opgenomen:

1. Muskusrattenbestrijding
2. Overdracht eenvoudige duikers met enkelvoudig belang
3. Gedeeltelijke herijking beleid lokale kaden
4. Omzetten hoofd- naar schouwwatergangen en verandering aanpak beheer
5. Structureel inzetten onderuitputting verhogen van € 1 naar € 2 miljoen

Deze maatregelen worden in de hoofdstukken per programma onder het kopje 'maatregelen NFP' nader toegelicht.

In de discussie op 9 mei is door individuele fracties nader aandacht gevraagd voor diverse niet geselecteerde maatregelen. Uit de discussie is door ons de conclusie getrokken dat er voor deze maatregelen vooralsnog geen breed draagvlak bestaat. Daarom zijn geen nadere besparingsmaatregelen toegevoegd.

De geselecteerde besparing van € 2,7 miljoen is verder doorgerekend in een geactualiseerd meerjarenperspectief. Daarbij is ook een aantal ruimtevragers en ruimtebieders opgenomen. Ook deze zijn per programma toegelicht en zullen, bij instemming, verder worden uitgewerkt in de begroting 2018. Voor de maatregel Omzetten hoofd- naar schouwwatergangen en verandering aanpak beheer is in het NFP € 0,2 miljoen meegenomen. Dit is ingerekend vanaf 2020. Na nadere overweging is dit bedrag met ingang van 2021 verhoogd tot € 0,4 miljoen. Hiermee wordt de totale besparing € 2,9 miljoen. Ons voorstel is nu uit te gaan van een jaarlijkse groei van de belastingopbrengst voor de taak Watersysteembeheer van 2,1% en fixatie van het huidige tarief voor de taak Waterzuiveringsbeheer en daarmee een groei van 0,0%. Aan de basis voor deze keuze liggen twee uitgangspunten:

- de reserves aan het einde van de MP-periode richting de norm en
- een gelijkmatige tariefstijging gedurende de gehele MP-periode.

Keuze voor lagere percentages zou leiden tot een (groter) begrotingstekort in 2022, en daarmee het risico op een tariefsprong vergroten. De opgenomen percentages na 2018 zijn indicatief. Nieuwe ontwikkelingen of aanpassingen in de ambities zullen leiden tot tariefaanpassingen die in een volgend meerjarenperspectief worden verwerkt.

De geselecteerde maatregelen, de ontwikkelingen waar ruimte voor geboden wordt en de beoogde tariefontwikkeling samen hebben als resultaat een begrotingstekort en een omvang reserves in 2022. Op die manier voldoet het dagelijks bestuur in grote lijnen aan de eerder geformuleerde opdracht. Voor watersysteembeheer resteert nog een beperkt begrotingstekort in 2022, waarbij het volgende bestuur nog de vrijheid heeft om voor een tijdelijke dekking uit de dan nog toereikende reserve te kiezen. Voor zuiveringsbeheer bereiken we het gewenste begrotingsevenwicht. Daarbij kiest het dagelijks bestuur ervoor om de reserve niet direct door tariefsverlaging terug te brengen naar het weerstandsniveau.

We willen die reserve op een zodanige wijze inzetten, dat toekomstige noodzakelijke investeringen een minder groot negatief effect hebben op de toekomstige lasten. In 2018 wordt het algemeen bestuur een plan voorgelegd om in 2019 een reserve te vormen.

Bij de jaarlijkse actualisatie van het perspectief zal het beeld (blijven) veranderen. Nieuwe beleidsvoornemens (klimaatopgaven, veenweide, TBW) kunnen leiden tot verzwaring van de opgave. Nadere keuzes bij herijking van beleid of door een nieuw bestuur kunnen tot verandering van de opgave leiden. Daarbij blijft het dagelijks bestuur alert op besparingsmogelijkheden, ook zonder taakstelling, en sturen we jaarlijks in het meerjarenperspectief bij op het bereiken van begrotingsevenwicht aan het eind van de periode.

3. WATERVEILIGHEID

Het programma waterveiligheid richt zich op het duurzaam beschermen tegen overstroming door middel van waterkeringen. Wetterskip Fryslân zorgt ervoor dat de dijken, duinen en kaden sterk en betrouwbaar zijn en blijven. Bij het ontwerp van de verbeterwerken wordt rekening gehouden met de in de ontwerpperiode verwachte klimaatverandering.

3.1. Primaire keringen

Primaire waterkeringen (dijken, duinen en hoge gronden) beschermen ons beheergebied tegen overstromingen vanuit de Noordzee, de Waddenzee of het IJsselmeer. Het beschermingsniveau (een kans op overstroming) is in 2017 hernieuwd wettelijk vastgelegd, conform de uitkomsten van het deltaprogramma. In de periode 2017-2023 wordt de veiligheid van de huidige waterkeringen beoordeeld op basis van de nieuwe normering. De reeds bekende trajecten met tekortkomingen en de nieuwe trajecten die volgen uit de nieuwe beoordeling worden geprogrammeerd in het landelijke Hoogwaterbeschermingsprogramma en in volgorde van urgentie uitgevoerd. De projecten in het Hoogwaterbeschermingsprogramma worden 50% door het Rijk, 40% door de waterschappen en 10% door het uitvoerende waterschap gefinancierd. De landelijke doelstelling is dat in 2050 alle primaire waterkeringen aan de nieuwe normering voldoen.

Programmering dijkverbeteringswerken Wetterskip Fryslân

Het Hoogwaterbeschermingsprogramma is een landelijk programma, waarin voor de komende zes jaar, dijkverbeteringswerken worden geprioriteerd. Het programma wordt jaarlijks herzien, hetgeen ook tot wijzigingen in de programmering van Wetterskip Fryslân kan leiden. In deze MP-periode rondt Wetterskip Fryslân het project Lemmer en Ameland af. Daarnaast worden de projecten Koehool-Westholwerderpolder en Westholwerderpolder-Lauwersmeer in de periode 2017-2022 voorbereid en uitgevoerd. Tot slot heeft het waterschap in 2017 op basis van de gebleken tekortkomingen van het aanwezige asfalt besloten om de Lauwersmeerdijk versneld (tussen 2017 en 2020) voor te bereiden en te verbeteren. Gezien de urgentie van de toestand van het asfalt is het waterschap bereid om deze dijkverbetering voor te financieren vanuit de daarvoor gevormde bestemmingsreserve. De eigen bijdrage van 10% en de voorfinanciering van de Lauwersmeerdijk zijn opgenomen in het huidige meerjarenperspectief.

Project Overstijgende Verkenning (POV) Waddenzeedijken

In voorbereiding op de dijkverbeteringen in het Hoogwaterbeschermingsprogramma voeren de drie Noordelijke waterschappen onderzoeken uit naar de mogelijk innovaties bij de realisatie van deze projecten. Hierbij wordt onder andere bekeken onder welke voorwaarden innovatieve materialen of dijkconcepten uit het deltaprogramma Waddengebied te realiseren zijn. Waar mogelijk worden innovaties toegepast bij de dijkverbeteringen die nu in voorbereiding zijn.

Overdracht van primaire waterkeringen Waddeneilanden

Het waterschap is onder voorwaarden bereid om de primaire (duin)waterkeringen van Vlieland, Terschelling en Ameland te beheren. Wetterskip Fryslân is hierover in gesprek met de Rijkswaterstaat Noord-Nederland. De overdrachten zullen op een logisch moment in de tijd plaatsvinden, zoals na het realiseren van een nieuw tracé voor de duinwaterkering op Vlieland en Terschelling.

De verbetering van de primaire dijk van Vlieland wordt in de komende periode voorbereid en uitgevoerd door Rijkswaterstaat Noord-Nederland. In het kader van de samenwerking zal Wetterskip Fryslân kennis en expertise op het gebied van dijkbeheer en omgevingsmanagement leveren aan deze dijkverbetering.

De definitieve keuze over de overdrachten wordt in de komende jaren per eiland op basis van concrete voorstellen gemaakt. Na een bestuurlijke beslissing over een overdracht worden de benodigde middelen opgenomen in het meerjarenperspectief.

Naast de langjarige toets- en verbetercyclus zorgt het waterschap ervoor dat de primaire waterkeringen goed beheerd en onderhouden worden (de zorgplicht). Het waterschap zorgt ervoor dat de primaire waterkeringen elk jaar met een voldoende waterkerende functie het stormseizoen in gaan. Om dit te realiseren wordt er regelmatig geïnspecteerd en worden de geconstateerde tekortkomingen opgelost door middel van risico gestuurd onderhoud. Als het onderhoud niet voor het stormseizoen kan worden uitgevoerd, dan is voor deze locatie specifiek aandacht in de calamiteitszorg. Dit geldt overigens ook voor de trajecten met geconstateerde tekortkoming in de veiligheidsbeoordeling die in afwachting zijn van verbetering via het Hoogwaterbeschermingsprogramma.

Verbeteren zorgplicht

In 2017 is Wetterskip Fryslân in de eerste groep waterschappen door de Inspectie Leefomgeving en Transport geaudit ten aanzien van de zorgplicht. In de zorgplicht wordt er gekeken naar alle activiteiten die verband houden met de instandhouding van de primaire waterkeringen; inspecties, onderhoud, calamiteitszorg, gegevensbeheer, vergunningverlening en handhaving. Uit de proefaudits bleek dat de zorg voor de primaire waterkeringen in de praktijk vaak goed verloopt maar dat dit onvoldoende navolgbaar in documenten, rapportages en evaluaties wordt vastgelegd. In de komende jaren zullen hierin de benodigde verbeteringen worden aangebracht. In de tweede helft van 2017 wordt een actieplan met de verbeterpunten en de planning daarvan vastgesteld.

3.2. Regionale waterkeringen

Kaden langs de Friese boezem beschermen de achterliggende polders tegen wateroverlast vanuit de Friese boezem. Veel kaden langs de Friese boezem zijn door de provincies Fryslân en Groningen (Westerkwartier) aangewezen en genormeerd. Klimaatverandering maakt dat de waterstanden op de Friese boezem zullen veranderen. Om hierop in te kunnen spelen is voor de Friese boezem een toekomstbestendige strategie gericht op een robuust en veerkrachtig watersysteem nodig. De komende jaren zal het waterschap over deze strategie met de provincies overleggen. Hierbij gaat het zowel over het waterrobuust bouwen in de polders als over een wijze van normering die meer aansluit bij de kenmerken van de te beschermen gebieden. Dit in aansluiting op de landelijk in 2017 geactualiseerde visie op de regionale waterkeringen.

Tot en met 2021 beoordeelt het waterschap of de regionale waterkeringen nog aan de provinciale norm voldoen. Indien er verbetermaatregelen nodig zijn, dan worden deze geprogrammeerd in het investerings- en onderhoudsprogramma verbeterwerken regionale waterkeringen. Het waterschap werkt via het investerings- en onderhoudsprogramma continu aan het verbeteren van de regionale waterkeringen. In dit meerjarenperspectief worden de resterende opgave landelijk gebied en een schatting van de kosten voor de verbeterwerken bebouwd gebied opgenomen. Hiermee is de gehele opgave die volgde uit de tweede toetsing van de regionale waterkeringen in het MP opgenomen. De kosteninschatting voor bebouwd gebied kent een flinke onzekerheid ($\pm 50\%$). Naarmate de projecten nader geconcretiseerd worden, wordt de spreiding in de kosteninschatting kleiner.

Naast de langjarige toets- en verbetercyclus zorgt het waterschap ervoor dat de regionale waterkeringen goed beheerd en onderhouden worden. Het waterschap zorgt ervoor dat de regionale waterkeringen elk jaar met een voldoende waterkerende functie de periode met de mogelijkheid op hoge boezemwaterstanden in gaan. Jaarlijks worden alle regionale waterkeringen geïnspecteerd en worden de geconstateerde tekortkomingen opgelost door handhaving of risico gestuurd onderhoud. Als het onderhoud niet voor de periode met mogelijke hoge boezemwaterstanden kan worden uitgevoerd, dan is voor deze locatie specifiek aandacht in de calamiteitszorg. Dit geldt overigens ook voor de trajecten met geconstateerde tekortkoming in de veiligheidsbeoordeling die in afwachting zijn van verbetering via het onderhouds- en investeringsprogramma.

Muskusrattenbestrijding

De hollen van muskusratten leveren een substantiële bijdrage aan de faalkans van de regionale waterkering, daarom worden muskusratten door het waterschap preventief bestreden. Bij de bestrijding streeft het waterschap naar een zo minimaal mogelijke populatie. Het waterschap krijgt de populatie steeds beter onder controle. Daarom wordt er gestuurd op een beperkte formatieomvang voor de muskusrattenbestrijding met daarnaast een taakverbreding in relatie tot overige watersysteemtaken.

3.3. Lokale waterkeringen

Wetterskip Fryslân heeft 670 km aan lokale waterkeringen aangewezen. Dit zijn in de Friese boezem kaden langs bergingsgebieden en zomerpolders en in het deelsysteem buiten de boezem langs tussenboezems, beheerste boezems of langs peilscheidingen. Kaden buitendijks of hoogwatercircuits in het veenweidegebied behoren niet tot de lokale waterkeringen. In 2015 heeft het waterschap beleid vastgesteld voor lokale waterkeringen. Er zijn lokale waterkeringen aangewezen waarbij het streven is om deze te houden in de toestand van 2015. Van 32 kilometer is geconstateerd dat de waterkeringen niet voldoen. Deze worden verbeterd in het onderhoudsprogramma lokale waterkeringen. In 2021 wordt op basis van een hoogte analyse bekeken of de lokale waterkering nog aan de toestand van 2015 voldoen. De tekortkomingen die hieruit volgen, worden daarna geprogrammeerd in het onderhoudsprogramma.

Zoals geconstateerd bij regionale waterkeringen geeft de klimaatverandering aanleiding om een nieuwe strategie gericht op het realiseren van een robuust en veerkrachtig boezemwatersysteem te ontwikkelen. Voor de werking van dit systeem is het nodig om ook de lokale waterkeringen hierbij te betrekken. Bovendien worden door de lokale kaden over het algemeen relatief kleine risico's gemitigeerd: bij falen is de omvang van de gevolgschade beperkt.

Dit is aanleiding om het beleid en de aanwijzing van de lokale waterkeringen in deze MP-periode te heroverwegen. Dit kan bijvoorbeeld door alleen die kaden die risico's boven een bepaalde grens mitigeren nog als lokale kade aan te merken. Hiermee kan een besparing op de kosten van de lokale kaden worden behaald.

Naast de langjarige toets- en verbetercyclus zorgt het waterschap ervoor dat de lokale waterkeringen goed beheerd en onderhouden worden. Het waterschap zorgt ervoor dat de lokale waterkeringen elk jaar met een voldoende waterkerende functie de periode met de mogelijkheid op hoge boezemwaterstanden in gaan. Tweejaarlijks worden alle lokale waterkeringen geïnspecteerd en worden de geconstateerde tekortkomingen opgelost door handhaving of risico gestuurd onderhoud. Als het onderhoud niet voor de periode met mogelijke hoge boezemwaterstanden kan worden uitgevoerd, dan is voor deze locatie specifiek aandacht in de calamiteitszorg. Dit geldt overigens ook voor de trajecten met geconstateerde tekortkoming in de veiligheidsbeoordeling die in afwachting zijn van verbetering via het onderhoudsprogramma.

3.4. Financiële consequenties programma waterveiligheid

In de voorgaande paragrafen zijn voor het programma waterveiligheid ontwikkelingen en beleidsvoornemens gepresenteerd. Deze hebben consequenties voor het investeringsvolume en de budgetten (exploitatie). De effecten worden weergegeven als mutatie op de (meerjaren) begroting 2017.

INVESTERINGEN

Mutaties investeringsvolume t.o.v. (meerjaren) begroting 2017 (bedragen x € 1 miljoen)

Omschrijving	Aard	Taak	2018	2019	2020	2021	2022
A. Regionale waterkeringen landelijk gebied	RV	WS	-	0,7	0,7	0,7	0,8
B. Regionale waterkeringen bebouwd gebied	RV	WS	-	6,0	7,0	7,0	7,0
C. Solidariteitsbijdrage HWBP	RB	WS	-0,2	-1,4	-0,4	-1,1	-1,0
Totaal mutatie			-0,2	5,3	7,3	6,6	6,8

- A. *Regionale waterkeringen landelijk gebied*: de investeringskosten voor het in stand houden van de huidige assets, volgend uit de tweede toetsing, zijn hoger dan de beschikbare kredieten in het huidige MP 2017-2021. In het MP 2018-2022 is daarom aanvullend krediet opgenomen voor de regionale keringen landelijk gebied.
- B. *Regionale waterkeringen bebouwd gebied*: de investeringskosten voor het in stand houden van de huidige assets worden voor het eerst in het MP opgenomen. De kostprijs per kilometer in bebouwd gebied ligt hoger dan in het landelijke gebied. De totale investeringen bebouwd gebied worden geschat op circa € 60 miljoen met een grote mate van onzekerheid omdat nu nog niet bekend is hoe groot de ingrepen in het bebouwde gebied worden.
- C. *Solidariteitsbijdrage HWBP*: vanuit de Unie van Waterschappen is een nieuwe raming ontvangen van de solidariteitsbijdragen HWBP voor de periode 2017-2025. Over de MP-periode leidt dit jaarlijks tot lagere bijdragen ten opzichte de bedragen zoals opgenomen in de (meerjaren) begroting 2017 en verder.

EXPLOITATIE

Mutaties exploitatie t.o.v. (meerjaren) begroting 2017 (bedragen x € 1.000)

Omschrijving	Aard	Taak	2018	2019	2020	2021	2022
A. Beheer en onderhoud duinwaterkeringen	RV	WS	20	20	20	20	20
B. Kapitaallasten investeringen regionale keringen	RV	WS	-	84	180	276	642
C. Kapitaallasten investeringen solidariteitsbijdrage HWBP	RB	WS	-3	-58	-325	-414	-633
Totaal mutatie			18	46	-125	-118	29

- A. *Beheer en onderhoud duinwaterkeringen*: in 2016 is door het dagelijks bestuur een beheernota voor de duinwaterkeringen op Schiermonnikoog vastgesteld. Als gevolg van deze beheernota gaat Wetterskip Fryslân een groter deel van het duingebied als onderdeel van de duinwaterkering beheren. Dit brengt meer personele inspanning en meer beheer- en onderhoudskosten (€ 20.000 per jaar) met zich mee.
- B. *Kapitaallasten investeringen regionale keringen (landelijk en bebouwd)*: dit betreft het effect op de exploitatie (kapitaallasten) als gevolg van de mutatie in de investeringen zoals gepresenteerd in de tabel 'mutaties investeringsvolume'. Aandachtspunt is dat deze aanvullende investeringen in de MP-periode beperkt effect hebben op de lasten maar dat na de MP-periode de lasten steeds verder oplopen i.v.m. de oplopende afschrijvingslasten.

- C. *Kapitaallasten investeringen solidariteitsbijdrage HWBP*: dit betreft het effect op de exploitatie (kapitaallasten) als gevolg van de mutatie in de investeringen zoals gepresenteerd in de tabel 'mutaties investeringsvolume'.

MAATREGELEN NFP

Mutaties exploitatie vanuit NFP-discussie (bedragen x € 1.000)

	Omschrijving	Taak	2018	2019	2020	2021	2022
A.	Muskusrattenbestrijding	WS	-	-100	-150	-200	-500
B.	Beleid lokale kaden	WS	-	-	-	-	-215
Totaal mutatie			-	-100	-150	-200	-715

- A. *Muskusrattenbestrijding*: onze bestrijdingsorganisatie is in de afgelopen jaren zo succesvol geweest dat er nog maar weinig muskusratten in Fryslân zijn. De komende jaren willen we werken aan een totale verwijdering van alle muskusratten en inzet van onze bestrijdingsorganisatie op andere beheerstaken. Dit leidt er toe dat onze formatie in 2022, gekoppeld aan pensionering van medewerkers, kleiner kan zijn. Naar verwachting heeft dit geen consequenties voor onze prestaties. De opbrengst die meegerekend is in het MP volgt de verwachte pensionering van medewerkers die werkzaam zijn bij de muskusrattenbestrijding.
- B. *Beleid lokale kaden*: naast de primaire keringen (Waddenzee en IJsselmeer) en de regionale keringen (boezem) onderscheiden we lokale kaden. Deze beschermen relatief kleine, lokale gebieden tegen wateroverlast. Op basis van beleid uit 2014 zorgen wij ervoor dat deze lokale kaden op vastgestelde hoogte blijven. We stellen voor dit beleid te herzien en alleen die lokale kaden op hoogte te houden waar falen leidt tot relatief grote gevolgschade. Om dit in te kunnen voeren is onderzoek nodig. Daarna dient het aangepaste beleid nog in samenspraak met de provincie Fryslân te worden vastgesteld. Omdat hier een doorlooptijd mee gepaard gaat, is de opbrengst van deze maatregel vanaf 2022 ingerekend in het MP.

4. VOLDOENDE WATER

Wetterskip Fryslân werkt aan een robuust en klimaatbestendig watersysteem dat de effecten van toekomstige klimaatveranderingen en bodemdaling kan opvangen. Het programma Voldoende water is gericht op het beheer en onderhoud van zee- en poldergemalen, spuisluizen, opmalingen, stuwen en inlaten en daarnaast de hoofdwatgangen met de daarin gelegen tienduizenden duikers, onderleiders en dammen. Een belangrijke taak is het dagelijkse peilbeheer in de deelsystemen en de Friese boezem. Het watersysteem is ingericht voor een efficiënte ondersteuning van de functies landbouw, bebouwing, natuur, scheepvaart en recreatie.

De werkzaamheden richten zich op het in goede staat houden van het watersysteem op de aspecten waterkwantiteit en grondwater. Voor de waterkwantiteit bestaat het reguliere werk onder meer uit: het regelen van de waterpeilen, het opstellen van peilbesluiten, het opstellen en actualiseren van de Legger, het uitvoeren van onderhoud aan watersystemen (zoals hekkelen en baggeren) en gemalen, het uitvoeren van verdrogingsbestrijdingsprojecten. Voor het grondwater bestaat dit voornamelijk uit het houden van toezicht en het verlenen van ontheffingen.

4.1. Beleid

Klimaat en water

Door klimaatverandering neemt de kans op schade door wateroverlast, hitte, droogte en overstromingen toe. Hoe het klimaat zich verder ontwikkelt, is onzeker. Nederland zal daarom 'adaptief' moeten omgaan met steeds veranderende inzichten en ontwikkelingen in het klimaat.

Deltaprogramma ruimtelijke adaptie

Het deltaplan ruimtelijke adaptatie (DPRA) heeft als doel dat Nederland in 2050 waterrobuust en klimaatbestendig is ingericht. Het DPRA is een plan van gemeenten, waterschappen, provincies en het rijk om het proces van ruimtelijke adaptatie te versnellen, op basis van afspraken over de doelen en de werkwijze. Het moet leiden tot een langjarige en planmatige aanpak van wateroverlast, hittestress, droogte en het beperken van de gevolgen van overstromingen.

In het najaar van 2017 wordt de concrete doorvertaling van dit DPRA (in omgevingsvisie en -plannen) en de wisselwerking met de klimaatagenda uitgewerkt. Binnen Fryslân vindt de concrete vertaalslag plaats via de in het Fries Bestuursakkoord Waterketen gemaakte afspraken naar de omgevingsplannen van provincie en gemeenten.

Fries Bestuursakkoord Waterketen (FBWK)

Aanpassingen van de ruimtelijke inrichting en maatregelen in het watersysteem zijn noodzakelijk om wateroverlast, overstroming, droogte, hittestress en waterkwaliteitsproblemen als algenbloei, te voorkomen. Het waterschap heeft het huidige beleid en haar klimaatambities ('wateractieve stad') in samenspraak met gemeenten ondergebracht in het Fries Bestuursakkoord Waterketen (FBWK) dat eind 2016 is vastgesteld. In het ambtelijke uitvoeringsprogramma zijn concrete acties en projecten benoemd die de komende jaren worden opgepakt. In 2017 is gestart met het project 'Klimaatstresstest Fryslân'. Hierbij wordt in Fryslân, voor zowel landelijk als stedelijk gebied een stresstest uitgevoerd naar de risico's op wateroverlast en hittestress. Het project kenmerkt zich door een sterk communicatieve aanpak met alle partners. Het vormt de opstap voor een gezamenlijke op te stellen strategie voor klimaatadaptatie in Fryslân, gedifferentieerd naar verschillende typologieën/karakteristieken van bebouwd en landelijk gebied.

Naast deze stresstest worden vanaf 2017 samen met de gemeenten diverse projecten opgestart om bebouwde gebieden klimaatbestendig te maken. Het waterschap zoekt samen met gemeenten naar kansen op het gebied van verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid waarbij water een verbindend en faciliterend element is.

Visie op Toekomstbestendig Waterbeheer

De visie Toekomstbestendig Waterbeheer (TBW) geeft richting aan de toekomstige maatregelen om het watersysteem, met name de deelsystemen op langere termijn toekomstbestendiger (onder andere betaalbaar, klimaatbestendig, robuust, veerkrachtig én ecologisch verantwoord) te maken. De visie is gebaseerd op de eerder uitgevoerde analyses en verkenningen (zoals de pilots voor de Greidhoeke en Tjonger en Linde uit 2014 en de verkenningen wateraanvoer en verzilting uit 2016). Samen met de evaluatie van het Veiligheidsplan II (2018), het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie en de (klimaat-) stresstesten ingevolge FBWK 2.0 vormt de visie TBW een belangrijke basis voor de op te stellen 'wetterskips'-visie op klimaatbestendig waterbeheer in Fryslân en het Groninger Westerkwartier (zie paragraaf 2.1). Na vaststelling van die klimaatvisie zal in 2018 een uitvoeringsplan worden opgesteld. Daarbij gaat het in 2018 hoofdzakelijk om planvoorbereiding en enkele aanvullende studies. Daarvoor wordt in 2018 een budget van € 50.000 opgenomen. De benodigde budgetten voor de komende jaren zullen in het in 2018 vast te stellen uitvoeringsplan worden aangegeven.

Omgevingsvisie en omgevingsplannen

Als bijdrage aan een begin 2019 vast te stellen omgevingsvisie voor provincie Fryslân heeft de provincie Wetterskip Fryslân uitgenodigd tot het gezamenlijk opstellen van een Bouwsteen water. Gelijktijdig werken gemeenten, provincie en waterschap samen aan de voorbereiding van de Omgevingsplannen die zowel de gemeenten als de provincie voor hun eigen grondgebied gaan opstellen. Deze 'Friese Aanpak' voorziet in het actief betrekken van de 'Mienskip' zoals belangenorganisaties, experts, ondernemers en inwoners.

Op basis van de bouwstenen en de resultaten van 'De Friese Aanpak' stelt de provincie najaar 2017 een zogenaamd Koersdocument op. Het Koersdocument wordt vervolgens in de vorm van de Omgevingsvisie gegoten. Op basis van de bouwstenen en de resultaten van 'De Friese Aanpak' zullen de gemeenten in de MP-periode eveneens hun omgevingsplannen of -visies uitwerken.

Wetterskip Fryslân is zowel ambtelijk als bestuurlijk intensief betrokken in dit proces. Het is onze ambitie dat klimaatbestendig en waterrobuust inrichten in Fryslân een vanzelfsprekend onderdeel van de omgevingsvisie en omgevingsplannen wordt. Klimaatverandering is daarbij ons leidend thema. De inbreng van Wetterskip Fryslân wordt mede gebaseerd op de uitwerkingen van de Deltaprogramma's Ruimtelijke Adaptatie en Zoet water, de stresstesten en ruimtelijke strategieën conform FBWK, de TBW-visie op het watersysteem 2050, Veiligheidsplan-II, de Grondwatervisie Fryslân en de lange termijnvisie Friese Boezem (provincie Fryslân).

Zoet Water

De overheden in Nederland hebben gezamenlijk de Deltaprogramma's IJsselmeer en Zoetwater ontwikkeld. In deze programma's zijn beleid en maatregelen opgenomen om de gevolgen van klimaatverandering tegen te gaan. Het Deltaprogramma IJsselmeer betreft onder meer hogere voorjaarspeilen op het IJsselmeer ten behoeve van de zoetwatervoorraad en compenserende en mitigerende maatregelen voor de natuurgebieden langs de Friese IJsselmeerkust. Eind 2017 wordt het peilbesluit voor IJsselmeer vastgesteld. De hoeveelheid in te laten water in de Friese Boezem vormt een belangrijke input voor het Deltaprogramma Zoet.

Het Deltaprogramma Zoetwater vraagt overheden zuinig watergebruik te stimuleren en bestaande grondwater- en oppervlaktewatervoorraden te vergroten. Efficiënte verziltingsbestrijding, waterconserveringsmaatregelen en maatregelen die de watergebruiker zelf kan nemen kunnen daar een belangrijke bijdrage aan leveren. Gezamenlijk met de provincie wordt de aanpak en uitvoering van de zoetwatervoorziening in de MP-periode uitgewerkt, onder meer door vaststelling van de waterbeschikbaarheid (2021). De waterbeschikbaarheid beschrijft de beschikbaarheid van zoet water en de kans op watertekorten in een gebied, zowel in normale als (extreem) droge situaties. In de vorm van regio specifieke uitgewerkte afspraken maakt de overheid duidelijk wat de verantwoordelijkheden en inspanning van de overheid zijn en wat de verantwoordelijkheden en risico's zijn voor de gebruiker. Het gaat hierbij om oppervlaktewater en grondwater en – indien van toepassing – om

waterkwantiteit en waterkwaliteit (chloride). Tot en met 2018 worden enkele pilots uitgevoerd om meer ervaring op te doen met waterbeschikbaarheid. Naast de beschikbare hoeveelheid inlaatwater uit het IJsselmeer zijn de TBW-visie en het beleid duurzaam Zoetwater van het waterschap en de grondwatervisie van de provincie daarbij relevant.

Strategisch Zoetwaterbeleid

In 2018 wordt een Strategisch Zoetwaterbeleid ontwikkeld gericht op een integrale aanpak van de maatregelen voor een toereikende zoetwatervoorziening voor de functies; uiteraard in afstemming met het deltaplan Zoet en het deltaplan Ruimtelijke Adaptatie. Water vasthouden (conserveren), versterken van infiltratie, vertragen van de afvoer en ook het creëren van watervorraden in het gebied om te gebruiken in tijden van grote droogte kunnen daarbij worden ingezet. Zeespiegelstijging zal een belangrijk effect gaan hebben op de zoetwaterbellen onder de Waddeneilanden en het noord-Friese vaste land. Verzilting zal toenemen en we zullen daar bij de inrichting van ons watersysteem op moeten anticiperen. In 2018 zal tevens een actualisatie van het vergunningenbeleid voor ondiep grondwater plaats vinden.

Grondwater

Klimaatverandering heeft gevolgen voor de bediening van de functies landbouw, natuur, en wonen naast uiteraard ook invloed hebben op de benuttingsmogelijkheden voor drink- en industriewater. In samenwerking met het waterschap en Vitens wordt door de provincie Fryslân in 2018 een Grondwatervisie opgesteld. Deze Grondwatervisie vormt een belangrijke bouwsteen voor de Omgevingsvisie maar vormt tevens een belangrijk kader voor de wijze van inrichting en beheer van ons watersysteem.

4.2. Uitvoering maatregelen

Het opstellen van peilbesluiten en het opstellen en actualiseren van de integrale legger geeft een juridische basis aan het dagelijkse beheer van de watersystemen. Het maakt duidelijk welke inspannings- en onderhoudsverplichtingen het waterschap en de inwoners hebben. Het opstellen van watergebiedsplannen is nagenoeg afgerond. Door het uitvoeren van projecten wordt de inrichting van het watersysteem stelselmatig aangepast aan actuele ontwikkelingen zoals bodemdaling en klimaatverandering.

Vanaf 2016 worden de knelpunten en bijbehorende mogelijke uitvoeringsmaatregelen van de watergebiedsplannen aan de hand van door het bestuur vastgestelde criteria geprioriteerd. Op basis van deze prioritering wordt elk jaar een uitvoeringsprogramma opgesteld voor een periode van minimaal vier jaren. Daarbij worden de uitgangspunten van samenvoegen peilvakken en gemalen waar mogelijk en de uitgangspunten uitvoering veenweide al zoveel mogelijk toegepast.

Uitvoering Veiligheidsplan II

Door klimaatontwikkeling neemt de kans op wateroverlast toe. In het Veiligheidsplan II zijn maatregelen tot 2050 tegen wateroverlast voor de boezem en deelsystemen opgenomen gebaseerd op de KNMI-klimaatscenario's uit 2014. Voor de boezem gaat het om boezemuitbreiding en de inrichting van natuurgebieden voor waterberging (ten behoeve van de boezem). De realisatie van waterberging in de deelsystemen wordt meegenomen in de uitvoering van de watergebiedsplannen. In 2018 vindt een evaluatie van het Veiligheidsplan II plaats. In 2022 vindt een herijking van het Veiligheidsplan plaats.

Uitvoeringsplan veenweidevisie

Het uitvoeringsprogramma voor de veenweidevisie richt zich op uitvoering van generieke maatregelen in het hele veenweidegebied, op verdergaande maatregelen in de kansrijke gebieden (voortouw provincie) en op het ontwikkelen en toepassen van innovaties zoals onderwaterdrainage

en benutting CO₂ emissierechten. Onder generieke maatregelen vallen de aanpassingen van de waterpeilen om daarmee de bodemdaling te vertragen. Ook de aanpak van hoogwatercircuits, in relatie tot de problematiek van de houten paalfunderingen, valt onder de generieke maatregelen. Eind 2017 wordt het herijkte uitvoeringsprogramma veenweide vastgesteld. Daarmee moet duidelijk worden wat er de komende jaren verder gedaan moet worden en wat hier voor nodig is. Het uitvoeringsprogramma omvat in ieder geval het 'flankerend beleid' aangaande de regeling voor onevenredig nadeel voor landbouwers. Na vaststelling van het uitvoeringsprogramma zullen voor deelgebieden peilbesluiten voor generieke peilverhoging en hogere zomerpeilen worden uitgewerkt en vastgesteld.

4.3. Beheer en onderhoud

Het peilbeheer in de boezem, beheerste boezem en tussenboezem voldoet bij zowel hoogwater, bij droogte, bij ijsgang en onder normale omstandigheden. Het regulier beheer van de boezem voldoet aan het peilbesluit en bedient de functies van de boezem. Het waterbeheer in de deelsystemen voldoet aan de normering regionale wateroverlast, een doelrealisatie hoger dan 70% en vanaf 2021 aan de dan vastgestelde provinciale norm waterbeschikbaarheid. Het peilbesluit voor de Friese Boezem wordt in 2018 geactualiseerd. De uitgangspunten van het bestaande beheer en onderhoudsplan waterlopen worden in het beheerplan Waterlopen (2018) geactualiseerd.

Vervanging geautomatiseerde installaties (gemalen, stuwen en inlaten)

Het waterschap beheert en onderhoudt de watersystemen; waar nodig voert zij daartoe ook vervangingsinvesteringen uit. Het investeren in gemalen is een structureel programma, waarbij het van belang is alle bestaande gemalen op een goed functionerend niveau te houden. De afgelopen jaren is voornamelijk geïnvesteerd in grotere gemalen. Tevens worden mogelijkheden tot samenvoeging van bemalingsgebieden en gemalen in dat kader uitgewerkt. Degradatie van deze assets is een doorlopend proces. In de MP-periode is voorzien dat in 218 assets moet worden geïnvesteerd om functie verlies en Arbo-technische tekortkomingen te voorkomen. Binnen het programma gemalen worden deze aspecten integraal beoordeeld.

Hekkelen landelijk gebied

Het jaarlijks onderhoud aan de watersystemen bestaat uit het hekkelen van de hoofdwatgangen in de zomer en herfst. De kosten worden bepaald door het aantal kilometers watgangen, de frequentie en de wijze van het onderhoud. Waar mogelijk (met name de bredere watgangen) wordt gedifferentieerd onderhoud toegepast. In 2018 wordt het onderhoud aan de hoofdwatgangen opnieuw aanbesteed. Het resultaat hiervan is bepalend voor de jaren die volgen. De trend van toenemende overlast door invasieve exoten zet onverminderd voort. Preventie, beheersing en bestrijding vergt komende jaren toenemende inzet en middelen. Hekkelen wordt opgenomen in het op te stellen Beheerplan waterlopen.

Baggeren landelijk gebied

Vanaf 2017 start de nieuwe baggercyclus die, als uitwerking van een eerder doorgevoerde bezuinigingsmaatregel, uitgaat van een herhalingsdure van 1 keer per 12 jaar voor de meeste watgangen. In deze nieuwe baggercyclus worden de baggerwerkzaamheden ten behoeve van de vaarwegfunctie in de E en F vaarwegen geïntegreerd. Het baggeren wordt uitgevoerd om de water aan- en afvoer, de waterkwaliteit en het vaarwegprofiel te waarborgen. Ingelanden krijgen een vergoeding voor het ontvangen en verwerken van bovenmatige hoeveelheden baggerspecie. Baggeren wordt opgenomen in het op te stellen Beheerplan waterlopen.

Beschoeiingen

De beschoeiingen en oeverconstructies in onze watersystemen, die nodig zijn om oeverafslag te voorkomen, de kaden te beschermen en het leggerprofiel in stand te houden, worden op pragmatische wijze onderhouden. In het kader onze taak als vaarwegbeheerder worden nog nadere afspraken gemaakt tussen provincie, gemeenten en waterschap over de beheerverantwoordelijkheid inzake oevers langs vaarwegen.

4.4. Financiële consequenties programma voldoende water

In de voorgaande paragrafen zijn voor het programma voldoende water ontwikkelingen en beleidsvoornemens gepresenteerd. Deze hebben consequenties voor het investeringsvolume en de budgetten (exploitatie). De effecten worden weergegeven als mutatie op de (meerjaren) begroting 2017.

INVESTERINGEN

Mutaties investeringsvolume t.o.v. (meerjaren) begroting 2017 (bedragen x € 1 miljoen)

Omschrijving	Aard	Taak	2018	2019	2020	2021	2022
A. Inrichting watersystemen	RV	WS	-	1,0	1,4	1,4	2,0
B. Grote kunstwerken	RV	WS	-	0,5	0,5	1,0	1,0
Totaal mutatie			-	1,5	1,9	2,4	3,0

- A. *Inrichting watersystemen*: vanuit de beleidsopgaven worden komende jaren meer investeringen verwacht dan nu opgenomen in het MP 2017-2021. Bij het opstellen van de uitvoeringsprogramma's van de watergebiedsplannen worden de uitgangspunten van WiB-watersysteem (samenvoegen peilvakken en gemalen) en de uitgangspunten uitvoering veenweide zoveel mogelijk toegepast. Dat leidt niet alleen tot vervangingsinvesteringen, maar ook tot transitiekosten.
- B. *Grote kunstwerken*: Wetterskip Fryslân is onderhoudsplichtig voor tienduizenden grotere stuwen, inlaten, sluizen, meetpunten en onderleiders. De conditie van een deel van deze objecten is onbekend. Een deel van deze objecten is ouder dan 60 jaar. Dat geeft significante risico's op falen en/of ongelukken met daarbij behorende gevolgschade. Om de noodzakelijke vervangingsinvesteringen en/of groot onderhoud uit te kunnen voeren in de MP-periode is een eerste inschatting gemaakt van kosten.

EXPLOITATIE

Mutaties exploitatie t.o.v. (meerjaren) begroting 2017 (bedragen x € 1.000)

Omschrijving	Aard	Taak	2018	2019	2020	2021	2022
A. Veenweide	RV	WS	20	120	120	120	120
B. Watergebiedsplannen	RV	WS	50	50	50	50	50
C. Beheer- en onderhoudskosten	RV	WS	70	70	70	70	70
D. Groene energie	RV	WS	50	50	50	50	50
E. Kapitaallasten investeringen inrichting ws en grote stuwen	RV	WS	-	19	44	75	186
Totaal mutatie			190	309	334	365	476

- A. *Veenweide*: in het huidige MP is een bedrag van € 100.000 begroot. Berekend is dat er jaarlijks € 250.000 nodig is om veenweideprogramma te kunnen draaien. Gezamenlijk programma-management met de provincie komt op circa € 70.000. Voor de proef onderwaterdrainage is jaarlijks circa € 70.000 nodig (inhuur externe expertise). Nadat in 2017 het flankerende beleid voor de peilaanpassingen in het veenweidegebied wordt vastgesteld, zal de komende jaren de uitvoering hiervan plaats gaan vinden (inschatting € 50.000 per jaar). Daarnaast zal de komende

jaren werk gemaakt moeten worden van de aanpak van de hoogwatercircuits (inschatting € 50.000 per jaar). Zonder extra middelen kan het programma veenweide niet goed van de grond komen, en is er vanaf 2019 € 120.000 per jaar extra nodig (in 2018 € 20.000). Dit betreffen de kosten voor uitvoering van het huidig beleid. De vaststelling van het definitieve uitvoeringsprogramma en/of een versnelling in het doorvoeren van peilwijzigingen kan leiden tot aanvullende kosten en leiden tot een gewijzigde begroting.

- B. *Watergebiedsplannen*: nu de watergebiedsplannen zijn vastgesteld, is er gestart met het uitwerken van uitvoeringsplannen voor opgaven uit de watergebiedsplannen. Hierin worden naast de opgaven uit de watergebiedsplannen, ook de opgaven uit de KRW, samenvoegen peilvakken en veenweide betrokken. Deze uitwerkingen leiden tot projectdefinities. Voor advies, uitvoeren van deelonderzoeken en het opstellen van deelplannen is de komende jaren € 50.000 nodig.
- C. *Beheer- en onderhoudskosten*: de kosten voor het beheer en onderhoud (o.a. elektriciteit en onderhoud) van gemaal Vijfhuizen zijn geactualiseerd. Daarnaast neemt het aantal vispassages steeds verder toe en leidt tot een toename in de onderhoudskosten (materiaal). Gezamenlijk leiden deze ontwikkelingen tot structureel € 70.000 hogere beheer- en onderhoudskosten.
- D. *Groene energie*: in het energiebeleid van Wetterskip Fryslân is vastgelegd dat we in 2030 klimaatneutraal willen zijn. Daarom is ervoor gekozen alleen duurzaam opgewekte energie in te kopen. Tot op heden zorgde de energieleverancier zonder extra kosten voor deze vergroening. De groencertificaten / garanties van oorsprong van binnenlandse herkomst gaan in de toekomst geld kosten. Hiermee moet in het MP rekening worden gehouden. Uitgangspunt is € 40.000 per MWh. De prijs voor deze certificaten loopt op, omdat het aanbod vanuit lokale energiecollectieven schaars is en veel overheidsorganisaties al tot aankoop zijn overgegaan. Voor het komende MP moet rekening worden gehouden met een toename in de kosten van € 50.000 per jaar voor het watersysteembeheer.
- E. *Kapitaallasten investeringen (inrichting watersystemen en stuwen)*: dit betreft het effect op de exploitatie (kapitaallasten) als gevolg van de mutatie in de investeringen zoals gepresenteerd in de tabel 'mutaties investeringsvolume'.

MAATREGELEN NFP

Mutaties exploitatie vanuit NFP-discussie (bedragen x € 1.000)

Omschrijving	Taak	2018	2019	2020	2021	2022
A. Overdracht duikers	WS	-	-	-	-	-770
B1. Verandering aanpak beheer	WS	-	-	pm	pm	pm
B2. Omzetting hoofd- naar schouwwatergang	WS	-	-	pm	pm	pm
Totaal		-	-	-200	-400	-400
Totaal mutatie		-	-	-200	-400	-1.170

- A. *Overdracht duikers*: in het verleden zijn bij ruilverkavelings- en landinrichtingsprojecten op veel plaatsen dammen in een hoofdwatergang aangelegd om de bereikbaarheid van (particuliere) stukken land te borgen. In die dammen hebben we vaak grote en dus dure duikers aangelegd. De verantwoordelijkheid voor de dam zelf ligt bij de grondeigenaar, het waterschap is verantwoordelijk voor onderhoud en eventuele vervanging van de duiker. We stellen voor om voor de eenvoudige duikers met een enkelvoudig belang de verantwoordelijkheid voor onderhoud en eventuele vervanging van de duiker bij de grondeigenaar te leggen. Daarmee besparen we op onderhoudsbudgetten en vermijden we toekomstige investeringen. Deze maatregel vraagt onderzoekstijd en zorgvuldige communicatie en daarna het aanpassen van de legger. Daarom is de opbrengst vanaf 2022 ingerekend in het MP.
- B1. *Verandering aanpak beheer*: beheer en onderhoud is onze kerntaak waar we in principe niet op bekibbelen. We kunnen wel de discussie voeren welke beeldkwaliteit we nastreven, en hoe samenwerking tussen het waterschap en ingelanden vorm krijgt. We gaan gericht op zoek naar

plekken en momenten waarop we minder kunnen maaien, baggeren en hekkelen, en waar we met betrokken ingelanden tot andere afspraken over de uitvoering en bekostiging van het beheer kunnen komen.

B2. Omzetting hoofd- naar schouwwatergangen: in samenhang met de verandering in aanpak beheer gaan we ook kritisch kijken naar welke watergangen voor ons nodig zijn als hoofdwatgang, en welke als schouwwatergang door anderen kunnen worden beheerd. Ook hier gaan we in overleg met betrokken ingelanden op zoek naar een verandering die voor alle partijen tot voordeel leidt. Na het onderzoek moet de legger aangepast worden, waarna de maatregel met ingang van 2020 ingevoerd kan worden.

De verwachte besparing van maatregel B1 en B2 is gezamenlijk € 0,2 miljoen met ingang van 2020, zoals opgenomen in het NFP. Na nadere overweging is dit bedrag oplopend naar € 0,4 miljoen vanaf 2021 in het meerjarenperspectief opgenomen. Een nadere onderverdeling tussen beide posten is op dit moment niet te geven.

5. SCHOON WATER

Het programma schoon water richt zich op een goede waterkwaliteit van alle oppervlaktewateren in het beheergebied. Al lange tijd werkt het waterschap aan het terugdringen van vervuiling van het oppervlaktewater door verontreinigende stoffen. Sinds 2009 zijn, als uitwerking van de Europese Kaderrichtlijn Water, naast de chemische normen ook concrete ecologische doelen gesteld, bijvoorbeeld voor de visstand en de aanwezigheid van waterplanten. Deze normen zijn afgestemd op de functie van het water. Een bijzondere categorie wordt gevormd door de wateren met de functie zwemwater. Vanuit de Zwemwaterrichtlijn worden hier aanvullende eisen aan gesteld. Hier gelden ook bacteriële normen en normen voor blauwalg.

Belangrijke opgaven voor het verbeteren van de waterkwaliteit zijn de natuurvriendelijke inrichting van het watersysteem, het verminderen van de emissies van nutriënten en bestrijdingsmiddelen en het terugdringen van het lozen van afvalwater door de recreatievaart. Met het reguleren van emissies door vergunningen, het houden van toezicht, het uitvoeren van inrichtingsprojecten zoals de verbeterwerken regionale keringen en het zuiveren van afvalwater, werken wij aan het behalen van de gestelde doelen. Hiervoor zijn echter ook bijdragen van anderen noodzakelijk. Via de Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater hebben overheden en maatschappelijke organisaties zich verbonden aan het realiseren van een groot aantal maatregelen ter verbetering van de waterkwaliteit. Met de agrarische sector werken wij samen binnen het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer.

5.1. Zuiveren afvalwater

Doelen zuiveren van afvalwater

Met het zuiveren van afvalwater in de 27 eigen rioolwaterzuiveringsinstallaties levert Wetterskip Fryslân een belangrijke bijdrage aan de bescherming van de volksgezondheid en het milieu. We streven naar het steeds verder verhogen van de prestaties van de zuiveringsinstallaties tegen zo laag mogelijke kosten. Hiervoor werken wij nauw samen met onze waterketenpartners. Wij zorgen er voor dat het gezuiverde water voldoet aan de gestelde normen. De zuiveringsinstallaties spelen ook een belangrijke rol bij het realiseren van onze duurzaamheidsdoelstellingen op het gebied van energie en grondstoffen.

Uitvoering zuiveringstaak

Jaarlijks wordt gemiddeld 86 miljoen m³ afvalwater op de rwzi's gezuiverd. In de afgelopen tien jaar is deze hoeveelheid vrijwel stabiel gebleven. Voor de periode tot 2025 wordt uitgegaan van het huidige afvalwateraanbod. De capaciteit van de rwzi's is voldoende voor de verwerking hiervan. Ontwikkelingen in de lozingen van bedrijfsafvalwater kunnen wel lokale effecten veroorzaken.

In het integrale zuiveringsplan (IZP) is gekozen voor een lijn die uitgaat van instandhouding van de bestaande infrastructuur, waarbij kansen voor opschaling worden benut. In de planperiode van het IZP zijn de rwzi's Haulerwijk en Wijnjewoude gesloten, mogelijk wordt op termijn ook de rwzi Akkrum gesloten. Voor de slibverwerking is besloten de realisatie van een Energiefabriek op de rwzi Leeuwarden uit te gaan werken.

Jaarlijks wordt circa € 10 miljoen geïnvesteerd ten behoeve van de zuiveringstaak. Het gaat hierbij om de instandhouding van de zuiveringstechnische installaties, investeringen in procesoptimalisatie en veiligheids- en milieuvorzieningen.

Actualisatie Integraal Zuiveringsplan

In 2018 wordt het Integraal Zuiveringsplan (IZP) geactualiseerd. Hierin geven wij aan wat de opgaven van klimaatverandering zijn voor de waterketen en de zuiveringsinstallaties. Daarnaast willen wij keuzes maken over het terugwinnen van grondstoffen en onze inzet bepalen ten aanzien van

medicijnresten en andere verontreinigingen als antibiotica resistente bacteriën en microplastics. De mogelijkheden en kosten voor aanvullende zuiveringstechnieken (verwijderen medicijnresten) worden momenteel in landelijk verband onderzocht.

Samenwerking in de waterketen

Op 17 november 2016 is het nieuwe Fries Bestuursakkoord Waterketen (FBWK) voor de periode 2016-2021 ondertekend. De uitvoering van het akkoord is gestart in 2017. In het FBWK zijn afspraken gemaakt over de samenwerking op het gebied innovatie, ruimtelijke adaptatie, waterketen in samenhang, waterbewustzijn en educatie. Het omgaan met klimaatverandering (klimaatadaptatie) speelt een belangrijke rol binnen de uitwerking van het FBWK.

Optimalisatie zuiveringsbeheer

In het kader van WiB zuiveren zijn maatregelen uitgevoerd voor het verhogen van de kwaliteit, het verkleinen van de kwetsbaarheid en het verlagen van de kosten, gericht op een toekomstbestendige inrichting van het zuiveringsbeheer. In 2017 wordt het concept van de centrale proceskamer gerealiseerd in de nieuwe werkplaats. Daarnaast wordt vanaf 2017 de inzet van geavanceerde procesregelingen op rwzi's onderzocht. Deze optimalisatiemaatregelen moeten uiteindelijk resulteren in beheersbare beheer- en onderhoudskosten en wordt monitoring en sturing op afstand mogelijk gemaakt.

Transport van afvalwater

Wetterskip Fryslân beheert 826 km persleidingen en 275 rioolgemalen in het afvalwater-transportstelsel. De afschrijvingslasten vormen samen met de instandhoudingskosten voor het transportstelsel het grootste deel van het jaarlijks budget voor het transportsysteem.

In het MP zijn geen vervangingsinvesteringen opgenomen voor de persleidingen. Extra kosten voor calamiteiten (breuken) die niet binnen de lopende begroting worden gedekt, worden opgevangen binnen het weerstandsvermogen.

De persleidingen zijn nu gemiddeld tussen de 50 en 60 jaar oud. Het einde van de levensduur komt steeds dichterbij. De kans is reëel dat het aantal breuken per jaar met een stijgende leeftijd van de leidingen gaat toenemen. Zoals in het MP 2017-2021 is aangegeven zijn we gestart met het in beeld brengen van de risicoprofielen van de verschillende persleidingstracés in ons beheergebied. De eerste resultaten van het onderzoek maken duidelijk dat er een aantal persleidingen is met een verhoogd risicoprofiel.

Het onderzoek naar de persleidingen loopt de komende tijd nog door. Doel is om te werken aan een goed onderbouwd investeringsprogramma voor de middellange en lange termijn. In een volgend meerjarenperspectief wordt het algemeen bestuur voorgesteld om op basis van de uitkomsten van het onderzoek een aanvullen investeringsbudget voor vervangingsinvesteringen en een exploitatiebudget voor sloop en/of opruimen van asbestcementleidingen op te nemen.

Klimaatmitigatie

Het zuiveren van afvalwater zorgt direct en indirect voor een grote bijdrage aan de klimaatvoetafdruk van onze organisatie. Voor het realiseren van de doelstelling om in 2030 klimaatneutraal te zijn, moet enerzijds het gebruik van energie worden teruggebracht, en anderzijds de emissies van methaan en lachgas in het zuiveringsproces teruggebracht. Voor de huidige planperiode wordt het energieverbruik verminderd door de Energiefabriek en het plaatsen van zonnepanelen op zuiveringsterreinen conform het vastgestelde Energiebeleid. Bij de actualisatie van het IZP in 2018 zal worden onderzocht hoe ook de directe emissies uit zuiveringsinstallaties verminderd kunnen worden.

5.2. Verwerken slib

Energiefabriek

Om invulling te geven aan onze energie-ambities wordt de realisatie van een energiefabriek op de rwzi Leeuwarden uitgewerkt, gericht op realisatie in 2020. In de Energiefabriek wordt een groot deel van het zuiveringsslib vergist, waarbij biogas wordt gewonnen. Naast verbeterde energieprestaties, neemt ook de hoeveelheid slib die extern verwerkt moet worden verder af. Dit leidt tot lagere kosten voor slibafzet.

Daarnaast worden voor het verder verbeteren van onze energieprestaties maatregelen uit het Energie Efficiency Plan voor de periode 2017-2020 uitgevoerd. Deze maatregelen hebben niet alleen betrekking op de zuiveringstaak, maar op de gehele organisatie en waterbeheer.

Onderdeel van de Energiefabriek is tevens de vervanging van onze slibontwatering in Heerenveen door een nieuwe centrale slibontwatering in Leeuwarden. In financiële zin is met de investering in de Energiefabriek reeds rekening gehouden met een investeringsvolume van € 34 miljoen.

Slibeindverwerking

Vanaf 2017 gaat het ontwaterde zuiveringsslib naar de nieuwe eindverwerker. Vanaf 2018 wordt het fosfaat uit het zuiveringsslib teruggewonnen. Het contract voor slibafzet heeft een maximale looptijd tot 2027. Voor de lange termijn wordt er vanuit gegaan dat de kosten voor slibeindverwerking niet toenemen. De verwachting is dat slib, of producten uit slib en afvalwater in de toekomst steeds meer nuttige toepassingen krijgen en van waarde worden.

5.3. Europese Kaderrichtlijn Water

In 2015 zijn de KRW-plannen voor de periode 2016-2021 vastgesteld. Deze plannen zijn gericht op het behalen van de KRW-doelen in 2027. Op basis van evaluaties van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) is duidelijk geworden dat de maatregelenpakketten van de waterschappen onvoldoende zijn voor het behalen van de doelen en dat er ook op andere vlakken gewerkt moet worden aan het verbeteren van de waterkwaliteit.

Door het Rijk is aangegeven dat zij uitgaan van behoud van ambitie en dat er aanvullende maatregelen nodig zijn. Hierover zijn in 2016 afspraken gemaakt in de Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater. Hierin zijn maatregelen van overheden en maatschappelijke organisaties opgenomen om de waterkwaliteit in Nederland te verbeteren. Ook in het nieuwe Nitraatactieprogramma voor de periode 2018-2021, wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de waterkwaliteitsdoelstellingen van de Nitraatrichtlijn en de KRW.

Inmiddels is gestart met de voorbereiding van de KRW-plannen voor de periode 2022-2027. Hierbij wordt onder andere gekeken naar de effectiviteit van de uitgevoerde maatregelen en in hoeverre met het geplande maatregelenpakket tot en met 2027 de KRW-doelen gehaald kunnen worden. Waar nodig en mogelijk worden extra maatregelen geformuleerd of doelen aangepast.

Uitvoering KRW-plannen 2016-2021

In de komende periode wordt gewerkt aan de uitvoering van KRW-maatregelen voor de periode 2016-2021. Het gaat hierbij vooral om inrichtingsmaatregelen zoals aanleg van natuurvriendelijke oevers, vispassages en verbreden van hoofdwatgangen. Door het verbreden van hoofdwatgangen zijn deze minder afhankelijk van frequent onderhoud voor het goed functioneren ten behoeve van aan- en afvoer van water. Hierdoor worden watersystemen robuuster ten aanzien van het opvangen van hoosbuien en wordt de waterkwaliteit verbeterd.

KRW-maatregelen worden gezamenlijk gefinancierd door Wetterskip Fryslân, de Provincie Fryslân en vanuit budget dat via het POP-3 programma beschikbaar is. Hiermee is een investeringsbedrag ten

behoefte van waterkwaliteit van circa € 6 miljoen per jaar beschikbaar. Het werken met POP-3 financiering is echter vrij complex. In de risicoparagraaf van dit MP zijn de risico's met betrekking tot POP-3 beschreven.

Om uitvoering van de KRW-maatregelenpakketten mogelijk te maken, moeten tot en met 2021 de binnen het MP geraamde budgetten voor waterkwaliteit op het bestaande niveau worden gehandhaafd. Dit is een investeringsbudget van circa € 2,7 miljoen per jaar, deels uit integrale budgetten zoals budget Programma Oevers en Kaden. Dit geldt ook voor de periode tot en met 2027. De onzekerheid voor deze laatste periode is echter groter (bijvoorbeeld in het licht van de evaluatie van het PBL). Dat KRW budgetten langere tijd op ongeveer gelijk niveau blijven is het gevolg van de keuze voor 'fasering', waarbij de opgave over een langere periode is uitgespreid.

Actieplan Emissies

In 2016 is het Actieplan Emissies opgesteld. In dit actieplan wordt de focus gelegd op emissies die tot normoverschrijdingen leiden. Het gaat hierbij om de emissies van nutriënten en bestrijdingsmiddelen uit de landbouw en de lozing van vuilwater door de recreatievaart. In 2017 is een uitvoeringsplan opgesteld waarmee met concrete maatregelen invulling wordt gegeven aan het actieplan. Er wordt met name ingezet op het opschalen van bestaande projecten zoals Schoon erf, schoon water en Vruchtbare kringloop. De maatregelen zijn met een zodanige ambitie voorgesteld dat zij ook echt een forse bijdrage leveren aan het bereiken van de gestelde KRW-doelen. Waar het maatregelen in de landbouw betreft kunnen deze binnen de samenwerking in het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer worden uitgevoerd. Voor uitvoering van de maatregelen is een ruimtevrager voor de periode 2018-2021 in het MP opgenomen. Hierover wordt een apart voorstel ter vaststelling aan het algemeen bestuur voorgelegd.

5.4. Waterbodemsaneringen

In het waterbodemsaneringsprogramma dat samen met de Provincie Fryslân is opgesteld zijn zeven locaties opgenomen die nog gesaneerd moeten worden onder het regime van de Wet bodembescherming. De saneringen in de Dokkumer Ee en de Schipsloot bij Wollega worden in 2017 uitgevoerd. Uit nader onderzoek, dat voorafgaand aan saneringen wordt uitgevoerd, is gebleken dat de locatie in Heerenveen niet meer spoedeisend is. Daarmee zijn er nog vier locaties die in de komende jaren gesaneerd moeten worden. Het gaat hierbij om drie locaties in Franeker en een locatie in de Âldfeart bij Surhuisterveen. Binnen het saneringsprogramma betaalt Wetterskip Fryslân naast het drempelbedrag van € 227.000 per sanering 10% van de kosten. Na 2020 zijn alle waterbodemsaneringen onder de Wet bodembescherming in ons beheergebied afgerond.

5.5. Zwemwater

Voor aangewezen zwemwateren zijn Zwemwaterprofielen opgesteld. Hierin zijn maatregelen opgenomen ter verbetering van de kwaliteit van de zwemlocaties. Vaak gaat het om maatregelen waarvoor de beheerder of exploitant van de locatie verantwoordelijk is. De kosten voor de uitvoering van maatregelen waar Wetterskip Fryslân verantwoordelijk voor is, zijn opgenomen in de begroting. De kosten voor monitoring vormen hierin het belangrijkste aandeel (circa € 0,1 miljoen per jaar).

5.6. Beheer en onderhoud

Onderhoud Natuurvriendelijke oevers

Voor verbetering van de waterkwaliteit worden natuurvriendelijke oevers (nvo's) aangelegd. In de boezem zorgen de nvo's doorgaans ook voor bescherming van de boezemkaden. Momenteel is meer dan 600 km aan nvo's in beheer langs de Friese boezem en hoofdwatgangen. In de periode tot en met 2027 worden er naar schatting nog 238 km natuurvriendelijke oevers aangelegd.

In de begroting 2017 zijn de budgetten voor onderhoud verhoogd om het volledige areaal te kunnen onderhouden. Ook wordt financieel rekening gehouden met onderhoud van de extra oevers die aangelegd zullen worden.

Onderhoud vispassages

Uit een evaluatie van de vispassages in 2015 is gebleken dat deze nog onvoldoende werden onderhouden. In 2017 is het onderhoudsplan voor de vispassages afgerond. Voor de periode vanaf 2018 wordt jaarlijks € 50.000 onderhoudsbudget gevraagd voor onderhoud aan de vispassages.

Beheersen van plaagsoorten

In 2016 is de nota Plaagsoortenbestrijding vastgesteld. De aanpak is gericht op het effectief omgaan met plaagsoorten, waarmee schade aan watersysteem en natuur kan worden beperkt. Met het beleid wordt zoveel mogelijk aangesloten op het Europese, landelijke en regionale beleid en wordt samenwerking gezocht met andere betrokken partijen. De ontwikkeling van plaagsoorten verloopt vaak onvoorspelbaar en is bijvoorbeeld sterk afhankelijk van het weer (zachte winters zijn nadelig). We zien deze kosten de laatste jaren toenemen, mede als gevolg van de klimaatontwikkeling. De inspanning is er op gericht deze kosten te dekken uit de reguliere budgetten, maar het kan in enig jaar tot een overschrijding leiden. We blijven dit periodiek monitoren.

5.7. Financiële consequenties programma schoon water

In de voorgaande paragrafen zijn voor het programma schoon water ontwikkelingen en beleidsvoornemens gepresenteerd. Deze hebben consequenties voor het investeringsvolume en de budgetten (exploitatie). De effecten worden weergegeven als mutatie op de (meerjaren)begroting 2017.

INVESTERINGEN

Mutaties investeringsvolume t.o.v. (meerjaren) begroting 2017 (bedragen x € 1 miljoen)

Omschrijving	Aard	Taak	2018	2019	2020	2021	2022
A. Voorkeursvariant energiefabriek	RV	ZB	11,4	-	-	-	-
Totaal mutatie			11,4	-	-	-	-

- A. *Voorkeursvariant energiefabriek*: op 21 maart 2017 heeft het algemeen bestuur besloten om voorkeursvariant 3 voor de Energiefabriek verder uit te werken. Deze voorkeursvariant leidt tot een toename in het te investeren bedrag ten opzichte van de (meerjaren) begroting 2017 van € 11,4 miljoen (van € 23 miljoen naar € 34,4 miljoen). Hierdoor nemen de kapitaallasten toe maar daar tegenover staan ook lagere kosten voor slibafzet en transport en worden opbrengsten gegenereerd met onder andere biogas (zie hiervoor de toelichting bij de exploitatie).

EXPLOITATIE

Mutaties exploitatie t.o.v. (meerjaren) begroting 2017 (bedragen x € 1.000)

Omschrijving	Aard	Taak	2018	2019	2020	2021	2022
A. Groene energie	RV	ZB	110	110	110	110	110
B. Perscontainers	RV	ZB	65	65	65	65	65
C. Noorderhoek beheer	RV	ZB	50	50	50	50	50
D. Energiefabriek	-	ZB	-	-	-	-	-
E. Zonnepanelen	-	ZB	-	-	-	-	-
F. Uitvoeringsplan emissiebeheer/regionaal programma KRW landbouw	RV	WS	402	484	639	639	-
Totaal mutatie			627	709	864	864	225

- A. *Groene energie*: in het energiebeleid van Wetterskip Fryslân is vastgelegd dat we in 2030 klimaatneutraal willen zijn. Daarom is ervoor gekozen om alleen duurzaam opgewekte energie in te kopen. Tot op heden zorgde de energieleverancier zonder extra kosten voor deze vergroening. De groencertificaten / garanties van oorsprong van binnenlandse herkomst gaan in de toekomst geld kosten. Hiermee moet in het MP rekening worden gehouden. Uitgangspunt is € 40.000 per MWh. De prijs voor deze certificaten loopt op, omdat het aanbod vanuit lokale energiecollectieven schaars is en veel overheidsorganisaties al tot aankoop zijn overgegaan. Voor het komende MP moet rekening worden gehouden met een toename in de kosten van € 110.000 per jaar voor zuiveringsbeheer. Deze certificaten worden als overbrugging aangeschaft tot het moment dat we met de energiefabriek zelf voldoende groene energie op kunnen wekken.
- B. *Perscontainers*: er zijn meer perscontainers nodig om te kunnen voldoen aan de milieu eisen en de hygiënenormen. Door verbouwing en renovatie van rwzi's zijn meer containers geplaatst in verband met eerdergenoemde eisen. Hiervoor is een contract met een afvalverwerkingsbedrijf gesloten. De kosten voor huur van de containers en afvoer van het roostergoed nemen hierdoor met € 65.000 per jaar toe.
- C. *Noorderhoek beheer*: vanaf 1-1-2018 krijgen we formeel de verantwoordelijkheid voor het beheer en onderhoud van de installatie van DeSah in Sneek. Dit is conform eerder hierover genomen bestuurlijke besluiten. De kosten van het beheer en onderhoud van de decentrale zuiveringsinstallatie Noorderhoek in Sneek zijn niet opgenomen in de begroting. In verband met de toekomstige overdracht moet rekening gehouden worden met € 50.000 kosten per jaar voor materialen, chemicaliën en onderhoudsmaatregelen.
- D. *Energiefabriek*: op 21 maart 2017 heeft het algemeen bestuur besloten om voorkeursvariant 3 voor de Energiefabriek verder uit te werken. Deze voorkeursvariant leidt tot een toename in het te investeren bedrag waardoor de kapitaallasten toenemen ten opzichte van de variant zoals opgenomen in de (meerjaren) begroting (zie ook investeringen). Daarnaast stijgen de kosten voor onderhoud, elektriciteit en chemicaliën. Aan de andere kant dalen de kosten voor slibafzet en -transport en worden opbrengsten gegenereerd met onder andere biogas. Per saldo is dit resultaatneutraal. Dit betreft een (voorlopige) inschatting op basis van de business case; bij de daadwerkelijke kredietaanvraag aan het bestuur eind dit jaar worden de cijfers geactualiseerd.
- E. *Zonnepanelen*: de aanleg van zonnepanelen op terreinen op en rond onze zuiveringen zorgt voor de realisatie van ons energiedoelen en kan kostenneutraal worden gerealiseerd. Op de terreinen van onze zuiveringen is volgens eerste inschatting voldoende ruimte om 40.000 zonnepanelen te plaatsen. Dit aantal zonnepanelen zorgt voor 17% duurzame elektriciteitsopwekking, waarmee in samenhang met de energiefabriek de doelstelling van 40% opwekking in 2020 wordt gehaald. Volgens eerste financiële berekeningen wegen de verminderde elektriciteitskosten op tegen de afschrijving- en onderhoudskosten. Daarbij wordt uitgegaan van een technische levensduur van 20 jaar. Wel is het noodzakelijk hiervoor aanvullende SDE-subsidie te verkrijgen. De toename in de afschrijving- en onderhoudskosten en de afname in de elektriciteitskosten zullen na de MP periode ontstaan.
- F. *Uitvoeringsplan emissiebeheer/regionaal programma KRW landbouw*: conform de afspraak in het coalitieakkoord "Water verbindt" en het meerjarenperspectief 2016-2020 is het Actieplan Emissies opgesteld en in december 2016 door het algemeen bestuur vastgesteld. Onderdeel van het actieplan is de uitwerking van een uitvoeringsplan waarin de opgaven van het actieplan worden geconcretiseerd aan de hand van de verschillende instrumenten van Wetterskip Fryslân en geeft invulling aan de afspraken gemaakt in het Convenant Erfafspoeling. In het uitvoeringsplan emissies zijn aanvullende onderdelen opgenomen voor het realiseren van de landbouwdoelen, waarvoor tot op heden geen dekking is. Daarnaast zijn nog geen kosten meegenomen voor de uitbreiding van het meetnet voor nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen, de kosten voor maatregelen voor de recreatievaart en de aanvullende kosten voor handhaving en communicatie. Het uitvoeringsplan emissiebeheer heeft een looptijd van 2018 tot en met 2021. Een eerste inschatting is dat voor 2018 € 402.000 aanvullend benodigd is oplopend naar € 639.000 in 2021.

6. ORGANISATIE

De organisatie van Wetterskip Fryslân is volop in ontwikkeling. Voortdurend verbeteren, resultaatgericht en efficiënt werken wordt als leidend principe gehanteerd bij ons dagelijks werk. Onze voorbeeldfunctie waar het gaat om inspelen op de klimaatverandering komt onder meer terug in doelstellingen op het gebied van duurzaamheid, omgaan met het energievraagstuk en samenwerking met onze maatschappelijke partners. Bovendien kijkt de belastingbetaler kritisch naar Wetterskip Fryslân en stelt steeds hogere eisen aan maatschappelijke verantwoording en dienstverlening.

Een snel veranderende wereld vraagt ook om een groot aanpassingsvermogen. Dat vertaalt zich in doelstellingen de flexibiliteit en slagvaardigheid van onze organisatie verder te vergroten. Het vertaalt zich uiteraard ook naar doelstellingen op het gebied van veilig en verantwoord werken en het bieden van een uitdagende en motiverende werkomgeving. Dit laatste is ook van belang om bij een krimpend aanbod op de arbeidsmarkt toch voldoende in de arbeidsbehoefte te kunnen voorzien.

6.1. Ontwikkeling organisatie

Organisatieontwikkeling

De afgelopen jaren heeft de organisatie zich gericht op de repeterende processen zoals beheer en onderhoud, de projectorganisatie en de bedrijfsvoering. Daarnaast is gewerkt aan verbeteringen in de wijze van beleidsvorming, planvorming en de programmering van de investeringsopgave. Er zijn veel stappen gezet maar er zijn altijd nog een aantal verbeterstappen te maken. Daartoe worden de komende jaren de volgende verbetermaatregelen doorgevoerd:

1. de (water)opgave centraal: opgavesturing;
2. opdrachtgever en –nemerschap: professionalisering;
3. voortdurend verbeteren (lean management);
4. het goed gesprek: vergroten van de effectiviteit.

1. De opgave centraal

De (maatschappelijke) opgave komt centraal te staan in de sturing over processen en clusters heen. Daarmee kunnen we bestaande coördinatie-mechanismen optimaliseren, onder meer door de introductie van een opgavetafel.

De maatschappelijke opgave wordt via principes van goed opdrachtgeverschap (zie hierna) met een duidelijk belegde verantwoordelijkheid opgepakt en aangestuurd. De opgavetafel legt de verbinding met de samenleving en het bestuur. Zij vertaalt de opgave van bestuur naar beleid om via planvorming tot uitvoering te komen in het beheer. Omgekeerd brengt de opgavetafel de uitvoeringsconsequenties op de bestuurstafel. Daarmee wordt de organisatie ook voor het bestuur transparanter en beter te besturen: wie gaat waar over en hoe krijgen we onze ambitie gerealiseerd.

2. Opdrachtgever en -nemerschap

De organisatie werkt in opdracht van het bestuur voor de Friese samenleving. Versterken van opdrachtgeverschap betekent dat er in het proces van tot stand komen van een (bestuurlijke) opdracht duidelijkheid is over wat wel maar ook wat niet mogelijk is binnen de bestaande randvoorwaarden van de organisatie. Dit zal de bestuurlijke discussie scherpen. Goed opdrachtgeverschap betekent dat regie wordt gevoerd gedurende de hele levenscyclus van een opgave. Duidelijk is wat de opdracht is, waarop wordt gestuurd en waarover verantwoording wordt afgelegd. Ook het interne opdrachtgeverschap wordt verder ontwikkeld waardoor vraagstukken sneller en gericht tot een oplossing worden gebracht. Voor het bestuur betekent dit verkorting van de doorlooptijd van dossiers en betere mogelijkheden tot tussentijdse (bij)sturing.

3. Voortdurend verbeteren

Er is de laatste jaren fors ingezet op het denken en werken in processen. Het is nu zaak om door voortdurend verbeteren verder te bouwen. De gerichtheid op voortdurend verbeteren en het tegengaan van verspilling moet stevig in de organisatie worden verankerd. Het gedachtengoed van 'lean'-management biedt aanknopingspunten om dit te doen. Zaken soepel, vlot en vaardig laten verlopen moet een tweede natuur worden. Verbeteren en kostenbesparing gaan daarbij hand in hand.

4. Het goede gesprek

Naast bovengenoemde meer systeemgerichte interventies is ook het ontwikkelen van de cultuur nodig om volgende stappen te zetten. Elkaar aanspreken op wat wel en niet goed gaat moet gewoon worden. Het begint bij het 'goede gesprek' waarin de dingen echt worden benoemd, op alle niveaus in de organisatie. Ook in het vermogen om elkaar in positie brengen valt te winnen. Eigenaarschap kan worden vergroot en doorzettingsmacht sneller aangeboord. Hiermee werken we verder aan een effectieve bedrijfscultuur.

Efficiency opgave

De organisatie zal de komende jaren een bezuiniging doorvoeren van bruto € 5 miljoen aan efficiencymaatregelen. Om deze besparingen te kunnen realiseren, moeten er frictiekosten worden gemaakt. De netto besparing loopt daardoor op tot € 4 miljoen netto. De besparingen worden deels gevonden doordat maatregelen die zijn geïnitieerd met de programma's Organisatieontwikkeling en Wetterskip in Balans inmiddels in de implementatiefase zitten. Dat geldt bijvoorbeeld voor de processen Beheer, Onderhoud en Digitale informatievoorziening en het invoeren van de proceskamer voor de zuiveringen. Daarmee kan een deel van de afgesproken besparingen worden ingevuld. Uiteindelijk zal het samenstel van maatregelen leiden tot een structurele besparing van bruto € 5 miljoen in 2021.

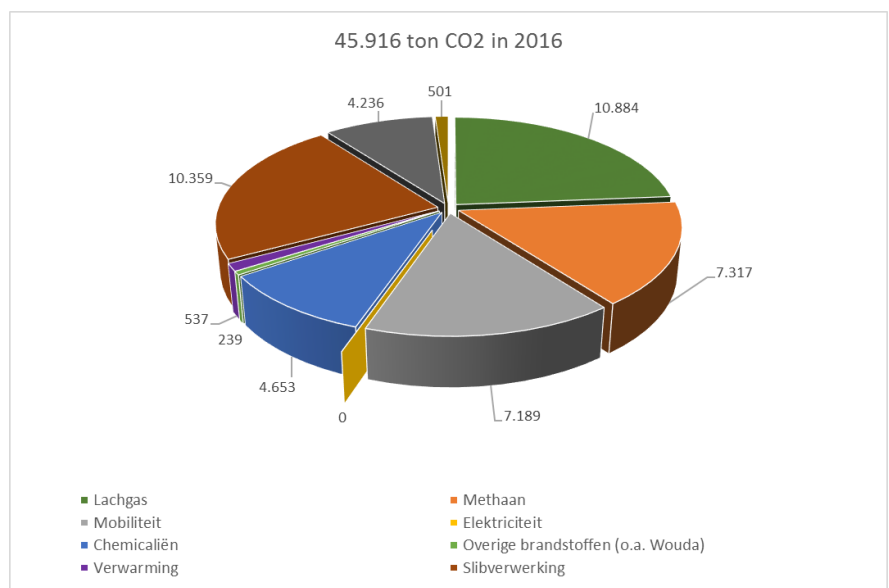
6.2 Duurzaamheid en innovatie

Mitigatie

Mitigatie vormt een onderdeel van de maatregelen uit de klimaatparaplu. De term 'mitigatie' wordt gebruikt in het klimaatbeleid voor maatregelen die beogen emissies van broeikasgassen (met name kooldioxide (CO₂), methaan (CH₄), lachgas (N₂O)) te verminderen. Mitigatie kan plaatsvinden door het reduceren van broeikasgasemissies, CO₂-afvang en -opslag, et cetera.

Wetterskip Fryslân produceerde 45.916 ton CO₂ equivalenten in 2016. In de grafiek hiernaast is de uitstoot verdeeld over de verschillende activiteiten van het waterschap.

In december 2015 heeft Wetterskip Fryslân eigenstandig de ambitie geuit om in 2030 een klimaatneutrale organisatie te zijn. Dit houdt in dat de gehele voetafdruk van 45.916 ton CO₂ equivalenten per jaar is gereduceerd tot nul in 2030.

De aanpak van de reductie van de CO₂-voetafdruk vindt plaats met behulp van verschillende bouwstenen:

- In het kader van de Green Deal Energie van de Unie van Waterschappen, met onder meer het Ministerie van I&M, zijn afspraken gemaakt betreffende het besparen van energie en het opwekken van duurzame energie.
De afspraken voor het besparen van energie zijn vastgelegd in het Energie Efficiencyplan (EEP) van Wetterskip Fryslân. Dit plan voorziet in het terugdringen van het verbruik met 8% in 2020 (2% per jaar).
Het in maart 2017 vastgestelde energiebeleid van Wetterskip Fryslân valt binnen het kader van de Green Deal Energie, en is erop gericht om in 2020 40% van onze energiebehoefte duurzaam op te wekken. In het energiebeleid zijn de randvoorwaarden gegeven voor de uitvoering van tal van maatregelen welke moeten bijdragen aan de vermindering van ons energieverbruik. Belangrijke maatregelen die de komende jaren worden voorgelegd aan het algemeen bestuur zijn:
 - Bouw energiefabriek.
 - Plaatsing 40.000 zonnepanelen.De Green Deal Energie van de Unie van Waterschappen gaat nog verder. Met deze Green Deal is tevens de intentie uitgesproken (voor alle waterschappen) om in 2025 100% van de benodigde energie duurzaam op te wekken.
- Een ander belangrijk speerpunt is de implementatie van de Aanpak Duurzaam Grond-, Weg- en Waterbouw (DGWW). Het uitgangspunt hierbij is dat de werkzaamheden en het materiaalgebruik in de GWW-sector een grote bijdrage levert aan het gebruik van fossiele energie, en dus de CO₂-uitstoot. Het doel is om dit drastisch te verminderen. De doelstelling van dit programma is om in 2020 alle projecten groter dan € 500.000 op te zetten en uit te voeren met behulp van de aanpak DGWW. De implementatie van deze werkwijze is reeds gestart en loopt door tot en met 2018.
- Er wordt momenteel gewerkt aan een plan om tot vervolgmaatregelen te komen. Belangrijke elementen daarin zijn:
 - Onderdelen uit de Regionale Energie Strategie Fryslân (RES Fryslân).
 - Verduurzaming van de mobiliteit.
 - Het Integraal Zuiveringsplan (IZP).

Maatschappelijk verantwoord inkopen/duurzaam GWW

De Unie van waterschappen heeft namens de Nederlandse waterschappen eind 2016 het Manifest MVI (Maatschappelijk Verantwoord Inkopen) ondertekend. Daarnaast zijn de Green Deal Duurzaam GWW 2.0 en het Grondstoffenakkoord in januari 2017 door de waterschappen ondertekend. Er is een belangrijke samenhang tussen deze akkoorden en ze beogen een impuls te geven aan de verdere verduurzaming van producten, diensten en werken. Door het verduurzamen van product- en marktketens moet de overgang naar een circulaire economie vorm en inhoud krijgen (de doelstelling van het Grondstoffenakkoord is 100% circulair in 2050). Wetterskip Fryslân ontwikkelt in 2018 beleid over hoe het invulling wil geven aan de (samenhangende) doelstellingen uit de ondertekende documenten. Tegelijkertijd gaan we door met onze doelstellingen op het gebied van duurzaam GWW en duurzaam inkopen.

Innovatie

Innoveren doen we samen met partners en niet zelden leveren wij een financiële bijdrage aan landelijke projecten waarbij vaak de Stowa is betrokken. Innovatie richt zich op het ontwikkelen en toepassen van nieuwe technieken en werkwijzen die vrijwel direct toepasbaar zijn, maar ook op kennisontwikkeling binnen de watersector. Het gaat om het continu verbeteren en verduurzamen van onze assets, systemen en de eigen organisatie.

In de komende periode zetten wij in op een meer programmatische aanpak om innovatie verder te versnellen. Onder andere voor het project 'Better Wetter fase 2' worden verschillende projecten in een aanvraag naar het algemeen bestuur gebracht voor besluitvorming. Steeds meer innovaties houden verband met klimaatverandering en het (tijdelijk) opvangen van extra neerslag in landelijk gebied (klimaatkanalen), maar ook onderzoek naar alternatieve teelten in verziltingsgebieden en het verminderen van CO₂ uitstoot in veenweide gebieden. Zo werken we zowel aan klimaatmitigatie als klimaatadaptatie en geven daarmee invulling aan onze klimaatparaplu. Terugwinning van grondstoffen blijft onze aandacht houden. Het VANA (cellulose in asfalt) project krijgt een vervolg bij het dijkverzwarringsproject op Ameland en maken wij verder productontwikkeling mede mogelijk. Wij zullen daarom ook onze bijdrage blijven leveren in landelijke onderzoeken naar de grondstoffen top 5 en bouwen daarmee verder aan een circulaire en biobased economie.

6.3 Actuele onderwerpen

Digikompas

De maatschappij ontwikkelt zich in rap tempo tot een i-samenleving. De gezamenlijke overheden spelen daar met hun visie op dienstverlening op in. Rijk, IPO, VNG en UvW hebben afspraken gemaakt om te komen tot digitaal stelsel waarin alle overheden hun rol vervullen. Het rijk wil daarmee de dienstverlening aan de burger verbeteren (volledig digitaal) en de bij de overheid aanwezige informatie ontsluiten. Daarbij is ook het vraagstuk van informatieveiligheid urgent.

Veel van de afspraken zijn niet vrijblijvend maar zijn in wet- en regelgeving en nadere akkoorden vastgelegd. Voor de waterschappen betekent dit de komende jaren een forse digitaliserings-inspanning. Al deze inspanningen zijn gebundeld onder de noemer Digikompas. Het gaat daarbij om een veelheid van maatregelen waarvan de belangrijkste zijn:

- Digitaal Stelsel Omgevingswet: digitaal platform waarin de burger inzicht krijgt in geldende regels van alle overheden voor een bepaald gebied/perceel en zijn vergunningen kan aanvragen;
- (wet) Generieke Digitale infrastructuur: aansluiten op gezamenlijke voorzieningen (bijv. Overheid.nl, berichtenbox), gegevensstelsels (onder andere 11 basisregistraties), architecturen, standaarden en identificatiemiddelen;
- Programma Digitaal 2017: diverse eisen aan overheidswebsites en daarop gevoerde diensten en afspraken over te hanteren servicenormen;
- Archiefwet en Archief 2020: duurzame toegankelijkheid digitale overheidsinformatie;
- Vernieuwde wet Openbaarheid van Bestuur: actieve publicatieplicht voor bepaalde informatie;
- Voldoen aan eisen Informatiebeveiliging ministerie BiZa zoals vastgelegd in de baseline informatiebeveiliging waterschappen.

Ook voor Wetterskip Fryslân betekent dit dat de komende jaar fors ingezet moet worden op digitalisering om aan de gestelde eisen te kunnen voldoen.

Interactie en participatie

Zichtbaar maken wat je doet en waarom je iets doet is van belang om draagvlak te behouden voor het betalen van belasting en voor ingrepen in de openbare ruimte. Het waterschap streeft naar een stevige maatschappelijke verankering door burgers actiever te betrekken bij de uitvoering van haar taken. Deze betrokkenheid draagt bij aan het vinden van goede oplossingen en het vergroten van draagvlak voor maatregelen. We gaan met belanghebbenden in gesprek over thema's als Toekomstbestendig Waterbeheer, het opstellen van uitvoeringsplannen voor de watergebieds-plannen en bij uitvoeringsprojecten zoals de aanleg van natuurvriendelijke oevers of de bouw van een gemaal. Ook zijn we actief betrokken bij de streekbijeenkomsten die worden georganiseerd om bouwstenen te leveren voor de omgevingsvisies van de provincie en gemeenten. Onze ambitie blijft dat ons waterschap vanzelfsprekend in dialoog gaat met de burgers en bedrijven in gebiedsprocessen

en projecten die wij uitvoeren. We investeren in opleiding en training om het omgevingsbewustzijn van medewerkers te versterken en om onze deskundigheid en vaardigheden rond participatief werken te vergroten. Ook is onze inzet op social media versterkt en gaan we via deze kanalen meer de interactie aan. Via diverse kanalen werken we verder aan de bevordering van het waterbewustzijn en de kennis over de gevolgen van klimaatverandering. Hiertoe zoeken samenwerking en aansluiting bij activiteiten van derden (bijvoorbeeld nieuwe expositie Natuurmuseum, CH2018) en is de klimaatparaplu ontwikkeld.

Calamiteiten en Crisisbeheersing

Verstoringen en calamiteiten in het watersysteem komen voor. Wetterskip Fryslân heeft als taak het bestrijden van verstoringen of calamiteiten en het beheersen van crises en heeft hiervoor een crisisorganisatie ingericht en een crisisplan vastgesteld. In het crisisplan zijn de inrichting, risico-analyse, wettelijke kaders en werkwijze van de crisisorganisatie beschreven. Specifieke calamiteitsscenario's zijn uitgewerkt in de bestrijdingsplannen. Het maken van impactanalyses van wateroverlast - of overstromingsscenario's en die kunnen delen binnen - en duiden voor de multidisciplinaire crisisorganisatie is voor Wetterskip Fryslân een speerpunt. Hiertoe wordt onder meer 3Di ingezet. Daarnaast staan de komende jaren 'nieuwe' thema's als bedrijfscontinuïteit, risicobeheersing en risicocommunicatie nadrukkelijk op de agenda, teneinde te worden opgenomen in de crisisplanvorming en vakbekwaamheidsactiviteiten.

De waterschappen en de Unie van Waterschappen hebben gezamenlijk een visie op crisisbeheersing ontwikkeld en een bijbehorend uitvoeringsprogramma vastgesteld. De resultaten uit het uitvoeringsprogramma worden geïmplementeerd. De samenwerking met de Veiligheidsregio, buurwaterschappen, netwerkbeheerders, Rijkswaterstaat, Provincie Fryslân en Defensie wordt bestendig en waar nodig geïntensiveerd.

Personeelsbeleid

In de MP-periode geven we verder vorm aan een modernisering van het personeelsbeleid. Het vergroten van de flexibiliteit van de organisatie staat hierbij voorop. De komende jaren zullen veel medewerkers uitstromen, vooral vanwege pensionering. Daarnaast blijft de organisatie voortdurend in beweging waardoor taken mogelijk anders worden ingevuld of verdwijnen.

Door onder andere instrumenten als strategisch personeelsplanning, vitaliteit, leren & ontwikkelen en mobiliteit wordt continu geïnvesteerd in duurzame inzetbaarheid van de medewerker op korte en lange termijn. Bij het aanstellen van nieuwe medewerkers zal de focus liggen op het aanstellen van jongeren.

Verdere professionalisering van de organisatie vraagt om continu ontwikkelen van de medewerkers. Daarom wordt komende jaren niet alleen geïnvesteerd in vakopleidingen maar ook in teamontwikkeling en management development. Sinds 2016 is vanuit de cao het totaal beschikbare opleidingsbudget gesplitst in een centraal opleidingsbudget en een persoonsgebonden basisbudget waarbij medewerkers zelf over de inzet daarvan kunnen beschikken. Hiervoor is per medewerker € 5.000 voor een periode van vijf jaar beschikbaar.

Om invulling te geven aan een evenwichtig opgebouwd personeelsbeleid wordt in 2017 beleid ontwikkeld (generatiepact) om de doelgroep van medewerkers (60 jaar en ouderen) de mogelijkheid te bieden om korter te werken met behoud van pensioen en een gedeelte van het salaris. Hiermee wordt de interne doorstroom en de instroom van jongeren mogelijk gemaakt. Formatie die vrijkomt door het korter werken van 60+ medewerkers wordt ingevuld door andere een traineeprogramma en werk-leer trajecten te starten. Voor het meerjarenperspectief is dit budgetneutraal.

Daarnaast zullen de komende jaren op grond van de Wet Banenafpraak (Participatiewet) nieuwe medewerkers instromen die uit de doelgroep van de participatiewet komen. Wetterskip Fryslân zoekt hierin de samenwerking met andere overheidspartijen, waaronder de Provincie Fryslân.

Educatie

We bevorderen de instroom van jonge kenniswerkers door te investeren in educatie op alle onderwijsniveaus.

Op basis van het educatiebeleid wordt jaarlijks in samenwerking met onder andere het CEW en CIV-water een activiteitenplan opgesteld. In het plan zijn per onderwijsniveau (basisonderwijs, voortgezet onderwijs, MBO, HBO en WO) specifieke activiteiten uitgewerkt. De samenwerking met Natuur en milieueducatie-centra wordt geïntensiveerd om het netwerk met de basisscholen te continueren en te versterken.

We sluiten hierbij aan op het landelijk geformuleerde educatiebeleid vanuit de Unie van Waterschappen en geven dit op maat in onze regio vorm. We zijn hierbij gericht op samenwerking met andere bedrijven zodat 'water' als integraal thema wordt beleefd.

Culturele Hoofdstad 2018

In 2018 is Leeuwarden/Fryslân culturele hoofdstad van Europa. Waterbeheer is een essentieel onderdeel van de Friese cultuurhistorie en een belangrijk thema tijdens Culturele Hoofdstad 2018. Als waterschap dat heel Fryslân binnen zijn beheergebied heeft, wil Wetterskip Fryslân zich opstellen als partner van CH2018, als goed gastheer richting bezoekers en bijdragen aan het succes en de nalatenschap van CH2018. We steunen projecten die bijdragen aan de doelstellingen van het bestuur; het vergroten van het waterbewustzijn en de bewustwording over klimaatverandering en de gevolgen voor het waterbeheer. CH2018 biedt kansen om, door middel van kunst en cultuur, dit verhaal te vertellen. Wetterskip Fryslân doet dit door aan te sluiten bij initiatieven van derden, zoals de Waterconnecting, de waterbeleefroutes en de voorstelling De Stormruiter. Het Woudagemaal krijgt een speciale plek in de beleefroutes en in de toeristische route Holland Waterlijn van het Nationaal Bureau Toerisme. Daarnaast werken we aan een proefvak voor een 'bloemrijke dijk', waarbij bijvoorbeeld ook klimaatverandering en biodiversiteit aan bod komen. Naast de genoemde initiatieven zijn er nog diverse grotere en kleine initiatieven waar wij als Wetterskip Fryslân als gastheer, partner of bevoegd gezag bij betrokken zijn en die in 2018 als onderdeel van CH2018 worden gepresenteerd.

6.2. Financiële consequenties programma organisatie

In de voorgaande paragrafen zijn voor het programma organisatie ontwikkelingen en beleidsvoornemens gepresenteerd. Deze hebben consequenties voor het investeringsvolume en de budgetten (exploitatie). De effecten worden weergegeven als mutatie op de (meerjaren) begroting 2017. Op de investeringen voor het programma organisatie zijn geen mutaties.

EXPLOITATIE

Mutaties exploitatie t.o.v. (meerjaren) begroting 2017 (bedragen x € 1.000)

	Omschrijving	Aard	Taak	2018	2019	2020	2021	2022
A.	Bijdrage stichting Woudagemaal	RV	50%WS/50%ZB	60	60	60	60	60
B.	Omgevingswet	RV	80% WS/20% ZB	350	150	150	170	190
C.	ARBO	RV	50%WS/50%ZB	20	20	20	20	20
D.	Centraal opleidingsbudget	RV	50%WS/50%ZB	100	100	100	100	100
E.	Participatiewet	RV	50%WS/50%ZB	55	110	165	220	220
F.	Samenwerking Klimaatmitigatie	RV	50%WS/50%ZB	50	50	50	50	50
G1.	Leaseauto's: ruimtevrager a.g.v. aanbesteding en daarop volgend beleid	RV	50%WS/50%ZB	400	275	25	-	-

G2.	Leaseauto's aanvullend: duurzaamheid	RV					
	a) meerkosten lease duurzaamheid	50%WS/ 50%ZB	-	125	375	400	400
	b) pilot	50%WS/ 50%ZB	100	pm	pm	pm	pm
Totaal mutatie			1.135	890	945	1.020	1.040

- A. *Bijdrage stichting Woudagemaal*: op 13 december 2016 heeft het algemeen bestuur besloten jaarlijks een aanvullende bijdrage van € 60.000 aan de stichting ir. D.F. Woudagemaal beschikbaar te stellen voor het uitvoeren van educatie over waterbeheersing ter vergroting van het waterbewustzijn. Hiervoor sluit Wetterskip Fryslân een contract met de stichting ir. D.F. Woudagemaal, waarin de prestatieafspraken worden vastgelegd. Met het bedrag van € 40.000 voor de revitalisering van de waterschap-expositie wordt de totale bijdrage € 100.000. De aanvullende bijdrage is conform het AB-voorstel als ruimtevrager meegenomen in het MP 2018-2022.
- B. *Omgevingswet*: op 1 juli 2019 treedt de Omgevingswet in werking. Het doel van deze wet is een aantal nu nog geldende wetten en regeling terug te brengen tot één en daarmee een vereenvoudiging door te voeren. In de toekomst kan via één loket een aanvraag worden ingediend, overheden regelen gezamenlijk als ketenpartners de verdere afhandeling. Belangrijke onderdelen van de invoering van de Omgevingswet betreffen de ontwikkeling van een nieuwe digitale omgeving, het Digitaal Stelsel Omgevingswet, en de Waterschapsverordening die in de plaats komt van de Keur. Wetterskip Fryslân participeert in deze ontwikkelingen. Verder moet de organisatie worden toegesneden op de invoering van de Omgevingswet. Hierbij zijn de clusters Beleid, Plannen, Projecten, Communicatie, ICT, Gegevensbeheer, Vergunningverlening en Handhaving bij betrokken. De invoering van de Omgevingswet is een wettelijke verplichting waaraan Wetterskip Fryslân zich niet kan onttrekken. In 2017 wordt een bestuurlijke discussie georganiseerd over het ambitieniveau en de inzet van Wetterskip Fryslân bij de invoering van deze nieuwe wet. Bij de formulering van deze ruimtevrager is uitgegaan van een minimale inzet van Wetterskip Fryslân. Dit houdt in dat wordt meegedraaid in landelijke ontwikkelingen en projecten en dat de eigen werkzaamheden zoveel mogelijk worden ingepast in de al lopende plannen (bijvoorbeeld de vervanging van IRIS V&H). In het MP 2017 – 2021 zijn voor het onderdeel Omgevingswet reeds budgetten opgenomen op basis van een eerste inschatting. Op basis van de meest actuele inschatting is de hoogte en verdeling van de bedragen conform onderstaande tabel.

Bedragen x € 1.000

	2018	2019	2020	2021	2022
Opgenomen in MP 2017-2021	18	253	253	253	253
Benodigd MP 2018-2022	368	403	403	423	443
Ruimtevrager tov MP 2017-2021	350	150	150	170	190

Ten opzichte van het MP 2017-2021 leidt dit tot een andere verdeling over de jaren maar ook een toename in de lasten.

- C. *ARBO*: de kosten voor ARBO gerelateerde zaken nemen toe. Debet hieraan zijn de eisen die worden gesteld aan persoonlijke beschermingsmiddelen, meetapparatuur en de noodzakelijke trainingen daarin. Daarvoor is er jaarlijks € 20.000 meer nodig is dan het huidige budget.
- D. *Centraal opleidingsbudget*: in het verleden werd het opleidingsbudget structureel onderschreden. Tot 2016 bedroeg het opleidingsbudget van Wetterskip Fryslân nog € 916.500. Met de invoering van het persoonsgebonden budget (PBB) in 2016 is het totaal opleidingsbudget gesplitst in een centraal budget (€ 277.500) en persoonsgebonden budget (€ 639.000). Het totale opleidingsbudget is niet aangepast. Door deze wijziging is het centrale budget gereduceerd en gelet op de organisatieontwikkeling niet meer passend. Het PBB mag niet worden ingezet voor

centrale opleidingsbehoefte, PBB is een arbeidsvoorwaarde, vastgelegd in de cao. In 2016 is het centraal opleidingsbudget reeds overschreden. Teamontwikkelingstrajecten bij verschillende clusters worden opgezet. De begeleiding van ontwikkelingstrajecten brengt kosten met zich mee die niet uit de persoonsgebonden budgetten worden bekostigd. Daarnaast is de organisatie bezig met professionalisering. Dat vraagt om meer vakopleidingen. In het kader van de ARBO- en milieuwetgeving (VCA, NEN, BHV, Atex, gasmeten, asbest, perslucht, groot rijbewijs) bestaan verplichtingen voor certificering, permanente educatie. Voor deze ontwikkelingen is een uitbreiding van het centraal opleidingsbudget nodig van € 100.000 per jaar.

- E. *Participatiewet*: de financiële consequenties van de participatiewet zijn voor 2017 vanuit deze verplichting voor 50% (€ 115.500) opgevangen binnen het bestaande personeelsbudget en 50% (€ 115.500) door een aanvullend personeelsbudget ten opzichte van het MP 2016-2020. De financiële consequenties voor 2017 zijn in het MP 2017-2021 verwerkt; voor de periode 2018 t/m 2022 moeten ze nog verwerkt worden in het MP 2018-2022.
- F. *Samenwerking Klimaatmitigatie*: de activiteiten rond klimaatparaplu/duurzaamheid nemen grotere vormen aan. Hierbij zoeken we samenwerking met andere partijen in Fryslân, waaronder Circulair Fryslân en Freonen fan Fossiefry Fryslân. Hiermee gaan soms financiële bijdragen in de vorm van contributies gepaard. Daarnaast is het nodig om externe adviezen in te winnen en communicatiemiddelen in te zetten.
- G1. *Leaseauto's I*: de afgelopen jaren hebben we relatief veel voordeel gehad op onze leasekosten door een gunstig fiscaal regime en een zeer voordelige aanbesteding. Dit laatste had te maken met een eenmalig voordeel doordat de betreffende leasemaatschappij fouten in de kostencalculatie van de aanbieding voor eigen rekening heeft genomen. Het leasebudget is afgelopen jaren op basis van deze voordelen verlaagd. Daarnaast is het budget de afgelopen jaren onvoldoende meegegroeid met de uitbreiding van het leasewagenpark ten gevolge van omzetten eigen auto's naar leaseauto's. De kapitaallasten zijn wel neerwaarts aangepast, maar het budget leaseauto's is niet verhoogd. Bij een noodzakelijke nieuwe aanbesteding is het nieuwe prijsniveau duidelijk geworden. Dit ligt aanzienlijk hoger dan het budget ten gevolge van een veranderd fiscaal regime en een marktconforme prijs voor leaseauto's. Dit leidt tot een tekort van circa € 0,6 miljoen op de leasekosten. Er zijn maatregelen gedefinieerd met als doel de kosten terug te krijgen op het niveau van het MP 2017-2021. De verwachting is dat een deel van de maatregelen met ingang van 2018 al effectief zal zijn zodat het feitelijke tekort in 2018 wordt teruggedrongen tot € 0,4 miljoen. Veel maatregelen werken geleidelijk door in het tempo van vervanging van de auto's en leiden ertoe dat we in 2020 zo goed als terug zijn op het kostenniveau van het MP 2017-2021.
- G2. *Leaseauto's II (duurzaamheid)*: in het kader van de presentatie Nieuw Financieel Perspectief (NFP) is voor de jaren 2018-2022 cijfermatige rekening gehouden met een toename van de leasekosten met jaarlijks € 0,4 miljoen. Door de ingezette maatregelen en de daarin voorziene afbouwperiode zal dit bedrag niet gedurende de gehele MP-periode nodig zijn. Als onderdeel van een duurzame organisatie ligt er ook een ambitie voor de verduurzaming van het wagenpark. Door de te nemen maatregelen ontstaat er geleidelijk aan financiële ruimte binnen het in het NFP gecalculerde budget. Om een eerste noodzakelijke stap te zetten in de verduurzaming van het wagenpark wordt deze ruimte daarvoor aangewend. Een volledige verduurzaming zal vermoedelijk meer gaan kosten. Dit vraagt nog nader onderzoek.
In het kader van het energie efficiency plan willen we in 2018 starten met een 'pilot verduurzaming wagenpark'. Hiervoor is een ruimtevrager opgenomen van € 0,1 miljoen in 2018. Op basis van deze pilot en bovengenoemd aanvullende onderzoek kan in de loop van 2018 de definitieve ambitie in relatie tot de kosten worden bepaald.

MAATREGELEN NFP

Mutaties exploitatie vanuit NFP-discussie (bedragen x € 1.000)

Omschrijving	Taak	2018	2019	2020	2021	2022
A. Structureel inzetten onderuitputting	60%WS/ 40%ZB	-1.000	-1.000	-1.000	-1.000	-1.000
Totaal mutatie		-1.000	-1.000	-1.000	-1.000	-1.000

- A. *Structureel inzetten onderuitputting*: sinds 2010 realiseert Wetterskip Fryslân een hoger resultaat dan begroot. Ondanks dat uit onderzoek blijkt dat deze overschotten zich op verschillende onderwerpen hebben voorgedaan, kan op basis van de uitgevoerde analyse een groter deel van de jaarlijkse overschotten als structureel worden beschouwd. Door het accepteren van grotere risico's kan het bedrag dat als overschot ingerekend wordt verhoogd worden van € 1 miljoen naar € 2 miljoen. De lasten worden hiermee niet verlaagd, maar de uit de tarieven te dekken belastingopbrengsten wel.

7. FINANCIIEEL KADER

7.1. Uitgangspunten MP 2018-2022

FINANCIIEEL ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN

De ontwikkeling van de financiële parameters rente, cao en inflatie wordt hieronder weergegeven. Er wordt gewerkt met zo goed mogelijke macro-economische voorspellingen op basis van gegevens van het Centraal Plan Bureau, de Europese Centrale Bank en de externe treasurer.

Rente

Korte rente

Het beeld voor de korte rente lijkt helder: deze zal op korte termijn waarschijnlijk nog laag blijven. Naast de positieve economische signalen zijn er ook de nodige internationale onzekerheden / risico's, waaronder de Europese politieke agenda (verkiezingen Nederland, Frankrijk, Duitsland). Volgens economen zal de ECB daarom nog terughoudend zijn met het verhogen van de tarieven.

Lange rente

De rentepolitiek die de ECB tot op heden hanteert samen met het opkopen van obligaties, heeft de laatste maanden een situatie gecreëerd van een meer toenemend vertrouwen in Europees economisch herstel. Positieve signalen in de vorm van toegenomen bestedingen en vergroot vertrouwen bij bedrijven en consumenten hebben daarnaast ook bijgedragen aan dit herstel. Deze vooruitzichten hebben er voor gezorgd dat sinds oktober 2016 de rentes in de kapitaalmarkt (lange rente) een stijging hebben ingezet.

Vooruitzichten langer dan een jaar vooruit zijn zeer lastig te geven en per definitie onbetrouwbaarder. Reden hiervoor is dat er vele factoren zijn die de rente(markt) sturen. Veelal zijn langjarige voorspellingen dan ook niet meer dan 'het huidige niveau plus een kleine opslag'.

Onderstaande tabel geeft aan welke rentepercentages in het MP 2018-2022 gehanteerd zijn. Bij de verwachting van de lange rente is de uitgangssituatie van de 30-jarige lineaire lening aangehouden.

Renteontwikkeling MP 2018-2022

	2018	2019	2020	2021	2022
Kort	1,00%	1,50%	2,00%	2,30%	2,40%
Lang	2,95%	3,35%	3,75%	4,15%	4,55%

De neerwaartse bijstelling van de rentepercentages en de eerder aangegane leningen (waaronder forwards) in 2017, leveren ten opzichte van de (meerjaren) begroting 2017 een behoorlijke verlaging van de meerjarige lasten op.

Cao

De totale omvang van de personeelslasten wordt door een drietal componenten beïnvloed: cao afspraken, beoordelingssystematiek en de werkgeverslasten. De huidige cao is vastgesteld voor de periode 2014 tot en met 2016. De cao-onderhandelingen worden in de loop van 2017 opgestart. Daarom conformeren we ons aan het vigerende beleid voor de cao stijging. Dit betekent dat er vanaf 2018 is gerekend met 2% voor cao-stijging en stijging van de werkgeverslasten. Voor de stijging als gevolg van het bezoldigingssysteem wordt sinds vorig jaar gerekend met een stijging van 0,5%.

In het Landelijk Arbeidsvoorwaardenoverleg Waterschapsambtenaren (LAWA) zijn in december 2016 afspraken gemaakt over de korting arbeidsduur (ontzie uren) op medische indicatie voor muskusrattenbestrijders. Hoewel in de SAW alleen de korting arbeidsduur (ontzie-uren) op medische indicatie voor muskusrattenbestrijders is beschreven, wordt de regeling ook op individuele basis voor een andere functie of aan een andere medewerker open gesteld. Het gaat hierbij om fysiek belastend werk voor medewerkers in de buitendienst. Op basis van het onderzoek door de bedrijfsarts heeft een medewerker (geboren voor 1-1-1961) met zwaar fysiek belastend werk recht op 2,5 ontzie uren per week. Bij 60 jaar en ouder wordt dit recht verhoogd tot maximaal vijf ontzie uren per week. Om het gemis aan arbeidscapaciteit te compenseren is in de personele lasten aanvullend budget opgevoerd van structureel € 0,15 miljoen; deels voor de muskusrattenbestrijders en deels voor de beheer- en onderhoudsmedewerkers.

Inflatie

Op 24 maart 2017 is de meest actuele raming van het Centraal Plan Bureau over de ontwikkeling van de Nederlandse economie verschenen, het Centraal Economisch Plan 2017 (CEP). De inflatie komt in 2017 naar verwachting uit op 1,6% (B2017: 0,5%) en in 2018 op 1,4% (B2017: 1,6%). Per saldo zullen de goederen en diensten vanaf 2018 en verder hierdoor toenemen met ongeveer € 0,4 miljoen per jaar.

Energie

De energie is tot en met 2018 volledig ingekocht. Bij het MP 2016-2020 bleek al dat door optimaal gebruik te maken van de lage energieprijzen de energie goedkoper ingekocht kon worden.

In verband met deze lagere inkooprijzen zijn de energie-budgetten bij het MP 2016-2020 vanaf 2016 voor de gemalen, kunstwerken en zuiveringstechnische werken reeds verlaagd.

OVERIGE UITGANGSPUNTEN

De netto lasten voor het MP 2018-2022 zijn als volgt berekend:

- *Meerjarige cijfers begroting 2017 als basis:* de meerjarige cijfers uit de begroting 2017 zijn als basis voor de doorrekening van het MP 2018-2022 genomen.
- *Financieel economische ontwikkelingen:* de financieel economische ontwikkelingen zijn opgenomen zoals weergegeven in paragraaf 7.1.
- *Mutaties op bestaande budgetten:* aan de meerjarige netto lasten uit de begroting 2017 worden de mutaties op bestaande budgetten toegevoegd. Deze zijn toegelicht in de hoofdstukken 3 tot en met 6.
- *Maatregelen pakket NFP:* de voorgestelde bezuinigingsmaatregelen bij het NFP die oplopend leiden tot een structurele besparing van € 1,0 miljoen in 2018 tot € 2,9 miljoen met ingang van 2022 zijn ingerekend.
- *Onvoorzien:* tussen het moment van opstellen van het MP en de begroting kunnen nieuwe ontwikkelingen ontstaan die tot lastenstijgingen leiden. Om te voorkomen dat als gevolg van deze ontwikkelingen de tarieven die bij het MP 2018-2022 zijn vastgesteld bij de begroting 2018 direct aangepast moeten worden, is zoals gebruikelijk bij het MP voor de taak watersysteembeheer een structureel budget van € 0,2 miljoen opgenomen en voor de taak zuiveringsbeheer structureel € 0,1 miljoen.
- *Geactualiseerde investeringsplanning:* de investeringsplanning uit de (meerjaren) begroting 2017 is geactualiseerd. Deze aangepaste investeringsplanning is van invloed op de kapitaallasten in dit MP 2018-2022. De investeringsplanning is opgenomen in paragraaf 7.6.

7.2. Ontwikkeling netto lasten

Onderstaande tabellen geven de netto lasten op taakniveau weer zoals opgenomen in de (meerjaren) begroting 2017 en zoals nu is bepaald voor het MP 2018-2022 op basis van de uitgangspunten uit paragraaf 7.1.

Ontwikkeling netto lasten taak watersysteembeheer (bedragen x € 1 miljoen)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
(Meerjaren)begroting 2017	86,9	90,9	92,0	95,8	98,4	
MP 2018-2022	86,9	89,4	91,0	92,8	95,4	96,1
Vershil	0,0	-1,5	-1,0	-3,0	-3,0	

Ontwikkeling netto lasten taak zuiveringsbeheer (bedragen x € 1 miljoen)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
(Meerjaren)begroting 2017	48,8	48,6	48,5	48,9	50,7	
MP 2018-2022	48,8	47,7	48,1	48,5	49,6	50,5
Vershil	0,0	-0,9	-0,4	-0,4	-1,1	

De netto lasten in het MP 2018-2022 laten een daling zien oplopend van € 2,4 miljoen (WS € 1,5 miljoen afname; ZB € 0,9 miljoen afname) in 2018 tot € 4,1 miljoen in 2021 (WS € 3,0 miljoen afname; ZB € 1,1 miljoen afname) ten opzichte van de (meerjaren)begroting 2017. De grootste verklaringen voor de verschillen zijn:

- De gevolgen van de maatregelen NFP lopen op tot een lagere last van € 1 miljoen in 2018 naar € 2,9 miljoen in 2022. De gemiddelde jaarlijkse verlaging van de lasten in de periode 2018 tot en met 2021 bedraagt ongeveer € 1,9 miljoen.
- De totale rentekosten zijn gemiddeld jaarlijks € 2,0 miljoen lager dan opgenomen in de (meerjaren) begroting 2017. Zie ook de toelichting bij rente in paragraaf 7.1.
- De gevolgen van de wijzigingen in investeringen en exploitatie, zoals opgenomen in de paragrafen 3.5, 4.5, 5.7 en 6.2 leiden tot een hogere last van gemiddeld € 2,6 miljoen per jaar in de periode 2018 tot en met 2021.
- Verschillende budgetten zijn omgezet naar personeelslasten omdat werkzaamheden met eigen personeel goedkoper is dan externen inhuren. Dit heeft geleid tot een uitbreiding van de formatie en dus hogere personeelskosten. Daartegenover zijn de te activeren uren ook hoger omdat meer uren van eigen medewerkers worden geactiveerd. Deze meer te activeren uren waren in de begroting 2017, voor begrotingsjaar 2018 nog niet verwerkt. Het gevolg is dat de 'te activeren uren' gemiddeld jaarlijks € 1,0 miljoen hoger zijn.
- Overige kleinere wijzigingen zorgen voor een gemiddeld lagere last van € 0,5 miljoen.

7.3. Belastingopbrengsten en tariefontwikkeling

KWIJTSCHELDING EN ONINBAARHEID

Door Hefpunt zijn de heffingseenheden en de kwijtschelding en oninbaarheid voor de periode 2018-2021 geactualiseerd. Op basis van de ervaringscijfers en de realisatie over 2016 zijn de meerjarige cijfers voor kwijtschelding verlaagd ten opzichte van de verwachtingen die waren meegenomen bij de (meerjaren) begroting 2017. De meerjarige cijfers voor de oninbaarheid zijn licht verhoogd op basis van de realisatie over 2016.

WATERSYSTEEMBEHEER

Ontwikkeling belastingopbrengststijging watersysteembeheer (bedragen x € 1 miljoen)

	2018	2019	2020	2021	2022
(Meerjaren)begroting 2017	2,2%	2,2%	2,2%	2,2%	
MP 2018-2022	2,1%	2,1%	2,1%	2,1%	2,1%

Ontwikkeling netto belastingopbrengsten watersysteembeheer (bedragen x € 1 miljoen)

	2018	2019	2020	2021	2022
(Meerjaren)begroting 2017	86,1	88,0	90,0	92,0	
MP 2018-2022	86,1	87,9	89,8	91,7	93,6
Vershil	0,0	-0,1	-0,2	-0,3	

De belastingopbrengsten zijn lager omdat het heffingspercentage is bijgesteld van 2,2% naar 2,1%.

ZUIVERINGSBEHEER

Sinds het MP 2015-2019 wordt voor de taak zuiveringsbeheer het stijgingspercentage voor het tarief vastgesteld. Het tarief vermenigvuldigd met de ontwikkeling van de heffingseenheden (vervuilingseenheden) vormt de bruto belastingopbrengst.

Ontwikkeling tariefstijging zuiveringsbeheer

	2018	2019	2020	2021	2022
(Meerjaren)begroting 2017	0,2%	0,2%	0,2%	0,2%	
MP 2018-2022	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

Ontwikkeling netto belastingopbrengst zuiveringsbeheer (bedragen x € 1 miljoen)

	2018	2019	2020	2021	2022
(Meerjaren)begroting 2017	49,6	49,7	49,8	49,9	
MP 2018-2022	49,6	49,6	49,6	49,6	49,6
Vershil	-0,0	-0,1	-0,2	-0,3	

De belastingopbrengsten zijn lager omdat de tariefstijging is verlaagd naar 0,0%.

7.4. Reserveontwikkeling

Uitgangspunten voor de ontwikkeling van de algemene reserves zijn:

- De beginstand van de reserve per 1-1-2018 is gebaseerd op de stand per 1 januari 2017 zoals opgenomen in de jaarrekening 2016 en het jaarresultaat zoals opgenomen in de eerste voortgangsrapportage 2017. Bij de begroting 2018 wordt de reservestand per 1-1-2018 aangepast aan de prognose van de laatst verschenen voortgangsrapportage over 2017.
- De lastenontwikkeling zoals beschreven in paragraaf 7.2;
- Het verloop van de belastingopbrengsten zoals beschreven in paragraaf 7.3.

Conform het reservebeleid (nota reserves en voorzieningen, AB 15 december 2015) wordt een positief jaarresultaat toegevoegd aan de bestemmingsreserve voor tariefsegalisatie en een negatief jaarresultaat wordt onttrokken, tenzij anders bepaald door het algemeen bestuur.

De ontwikkeling van de reserves laat een ander beeld zien dan in het NFP geschetst is. Bij de berekeningen is gebruik gemaakt van voorlopige cijfers die bij het opstellen van het meerjarenperspectief geactualiseerd zijn.

De bestemmingsreserve voor tariefsegalisatie wordt over het algemeen ook wel egalisatiereserve genoemd. Het hebben van een egalisatiereserve is geen verplichting. Omdat er voor een waterschap geen redenen zijn een hoog eigen vermogen na te streven, is afgesproken dat de overschotten van de exploitatie kunnen terugvloeien naar de belastingbetaler. Door hiervoor een meerjarige periode te hanteren kunnen schommelingen in de belastingopbrengsten (en daarmee ook in de tarieven) worden beperkt.

De egalisatiereserve is in feite ontstaan door de exploitatiesaldi van alle voorafgaande jaren. De praktijk laat zien dat alles boven het weerstandsvermogen aan de egalisatiereserve wordt toegevoegd. Voor beide taken (watersysteembeheer en zuiveringsbeheer) is een egalisatiereserve ingesteld. De bestemmingsreserve voor tariefsegalisatie kan samen met het weerstandsvermogen gezien worden als algemene reserve; het vrij beschikbare vermogen waar het algemeen bestuur over kan beschikken.

Onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van de algemene reserve weer voor de taak watersysteembeheer.

Reservestand watersysteembeheer (bedragen x € 1 miljoen)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Stand per 1 januari	24,2	24,3	21,3	18,4	15,6	12,1
Jaarresultaat	0,1	-3,0	-2,9	-2,8	-3,5	-2,2
Stand per 31 december	24,3	21,3	18,4	15,6	12,1	9,9

Voor het watersysteembeheer voorzien we met deze keuzes een overschot van € 12,1 miljoen begin 2022. We stellen voor dit te handhaven omdat in 2022 nog geen sprake is van begrotingsevenwicht voor het watersysteembeheer. Er is een beperkt (berekend) begrotingstekort van € 2,2 miljoen in 2022. In een nieuwe bestuursperiode kan de reserve worden aangewend om, passend bij de dan bestaande (financiële) inzichten, nadere keuzes te maken.

Onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van de algemene reserve weer voor de taak zuiveringsbeheer.

Reservestand zuiveringsbeheer (bedragen x € 1 miljoen)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Stand per 1 januari	7,3	6,8	8,7	10,1	11,2	11,2
Jaarresultaat	-0,5	1,9	1,4	1,1	0,0	-0,9
Stand per 31 december	6,8	8,7	10,1	11,2	11,2	10,3

De keuze om het tarief voor het zuiveringsbeheer niet te laten stijgen of dalen leidt tot een verwacht overschot van € 11,2 miljoen begin 2022. Ondanks dat dit hoger is dan de norm, en dat het niet (meer) nodig is voor evenwicht op de begroting, achten we het niet verstandig, gezien de opgaven die de komende tijd nog op ons af komen, een tariefsverlaging toe te passen. Daarbij zal een tariefsverlaging tot een (groter) begrotingstekort leiden.

Niet kiezen voor een tariefsverlaging betekent dat de reserve zuiveringsbeheer op zal lopen. Het dagelijks bestuur gaat op zoek naar een verstandige inzet hiervan. Het algemeen bestuur krijgt hiervoor in 2018 een voorstel voorgelegd.

7.5. Ontwikkeling belastingdruk

Bij het doorrekenen van de belastingdruk wordt gebruik gemaakt van aannames met betrekking tot de ontwikkeling van de heffingseenheden op basis van door Hefpunt aangeleverde gegevens.

Een aantal uitgangspunten wordt hieronder toegelicht:

- Met betrekking tot de eenheid 'WOZ-waarde' is de laatste jaren weer sprake van een waardestijging. De heffing voor 2018 wordt gebaseerd op de WOZ waarden per 1-1-2017 waarvan de waarderingskamer een prognose van de stijging/daling geeft. Op dit moment heeft de waarderingskamer nog geen raming afgegeven voor de WOZ-waarden op 1-1-2017. De raming van de WOZ-waarde voor het heffingsjaar 2018 is daarom gebaseerd op prognose over 2017 en de waardeontwikkeling tussen peildatum 1-1-2016 en 1-1-2017. Op basis van deze gegevens wordt voor 2018 uitgegaan van een WOZ-waardestijging van +3,35% ten opzichte van de WOZ waarde die voor de begroting 2017 is gehanteerd.
- In de onderstaande tabel is rekening gehouden met de kostentoedelingspercentages die in 2013 door het algemeen bestuur voor de periode 2014-2019 zijn vastgesteld. In 2018 moet naar alle waarschijnlijkheid een kostentoedelingsonderzoek plaatsvinden, doordat de wettelijke verandering vanuit de Commissie Aanpassing Belastingstelsel langer gaat duren.
- Voor de watersysteemheffing is uitgegaan van een belastingopbrengststijging van **2,1%**; voor de zuiveringsheffing is uitgegaan van een tariefstijging van **0,0%**.

Onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van de belastingdruk 2018 weer ten opzichte van 2017.

De tabel geeft, aan de hand van een aantal uitgangspunten zoals hectares, WOZ waarde en aantal vervuilingseenheden, de toename in de belastingdruk weer voor een zevental situaties.

Ontwikkeling belastingdruk

	Heffing 2018 in €	Heffing in 2017 in €	Toename in €	Toename in %
Meerpersoons huishouden (eigen woning)	370,22	366,16	4,06	1,11%
Meerpersoons huishouden (huurwoning)	257,65	255,93	1,72	0,67%
Agrarisch bedrijf	4.679,41	4.590,40	89,01	1,94%
MKB-bedrijf (zonder woning)	747,51	741,48	6,04	0,81%
Natuur	91,80	90,00	1,80	2,00%
Wegbeheerder	120.938,39	118.549,51	2.388,88	2,02%
Meetbedrijf (> 1.000 VE)	292.149,33	292.021,31	128,02	0,04%

7.6. Taakstelling efficiency

In de vorige bestuursperiode is een lastenverlaging doorgevoerd door middel van het opnemen van een aantal stelposten waarmee een aanzienlijke financiële taakstelling naar toekomstige jaren is opgevoerd. Het project Wetterskip in Balans Vooruit is opgezet om hieraan invulling te geven. Hierbij is over de volle breedte gekeken naar besparingsmogelijkheden. Het project heeft geleid tot een concrete opgave van maatregelen alsmede een reorganisatie die per 1 januari 2015 is doorgevoerd.

In de programma's proces- en projectgericht werken en WiB Vooruit is een besparingspotentieel geïdentificeerd oplopend naar een totaal van bruto € 5,0 miljoen. Vanwege frictiekosten om deze besparingen door te kunnen voeren is er een netto besparing in het MP ingerekend van € 4,0 miljoen.

7.7. Investeringsplanning

Onderstaande tabel geeft de planning van de kredieten voor de investeringsprojecten weer zoals deze in dit MP voor de periode 2018-2022 is opgenomen. Hierin zijn de ontwikkelingen die van invloed zijn op de investeringen, zoals beschreven in de hoofdstukken 3 t/m 6, opgenomen. De uit de investeringen volgende kapitaallasten, komen terug in de exploitatie.

Investeringsplanning 2018-2022 (netto bedragen x € 1 miljoen)

Waterveiligheid	2018	2019	2020	2021	2022
HWBP bijdrage landelijk programma	6,1	5,0	6,1	5,4	5,5
HWBP – overig (10% eigen bijdrage)	0,9	0	0,9	0	0
Overige projecten primaire keringen	1,2	0,4	0,8	0,7	0,5
Subtotaal primaire waterkeringen	8,2	5,4	7,8	6,1	6,0
Verzamelkrediet programma verbeterwerken regionale waterkeringen	5,4	12,2	13,2	13,2	13,3
Regionale keringen (boezemuitbreiding en waterberging) veiligheidsplan	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Subtotaal regionale waterkeringen	6,4	13,2	14,2	14,2	14,3
Totaal waterveiligheid	14,6	18,6	22,0	20,3	20,3
Voldoende water	2018	2019	2020	2021	2022
Verzamelkrediet kunstwerken actieve waterbeheersing	6,8	13,3	13,3	12,8	12,8
Subtotaal gemalen en actieve kunstwerken	6,8	13,3	13,3	12,8	12,8
Inrichting watersystemen landelijk gebied	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Inrichting watersystemen landelijk gebied, waterlopen		1,0	1,4	1,4	2,0
Inrichting watersystemen landelijk gebied, PAS	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Inrichting watersystemen, duurzaam beheer zoetwater	0,2	0,4	0,4	0,3	0,3
Inrichting watersystemen stedelijk gebied	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
KRW-inrichtingsmaatregelen	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2
Uitvoeringsplan veenweidevisie	0,2	0,3	0,4	0,5	0,4
Subtotaal overige waterbeheersingswerken	4,8	6,1	6,6	6,6	7,1
Totaal voldoende water	11,6	19,4	19,9	19,4	19,9
Schoon water	2018	2019	2020	2021	2022
rwzi's en transportstelsel	8,0	9,8	5,8	12,0	11,6
Groot onderhoud en KAM-maatregelen	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Totaal schoon water	9,5	11,3	7,3	13,5	13,1
Organisatie	2018	2019	2020	2021	2022
Informatisering	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Vervanging bedrijfsmiddelen	1,1	0,9	1,1	0,8	0,8
Verkiezingen 2019	0,3	1,2			
Totaal organisatie	2,4	3,1	2,1	1,8	1,8
Totaal investeringsvolume	38,1	52,4	51,3	55,0	55,1

WATERVEILIGHEID

De investeringen binnen dit programma bestaan uit de investeringen in de primaire keringen en de verbeterwerken regionale keringen. De investeringen in de primaire keringen bestaan uit de solidariteitsbijdragen HWBP, de projectgebonden bijdragen HWBP (10%) en de investeringen in bijvoorbeeld slijt- en deklagen.

De verbeterwerken regionale keringen betreft het programma oevers en kaden boezemuitbreiding en berging via de oevers en kaden volgend uit het Veiligheidsplan II.

Er is met ingang van 2019 aanvullend krediet opgevoerd van € 6,7 miljoen oplopend naar € 7,8 miljoen in 2022 voor het programma verbeterwerken regionale waterkeringen. Het grootste deel hiervan is benodigd voor het in stand houden van de assets in het bebouwd gebied. Een nadere toelichting is opgenomen in paragraaf 3.5.

VOLDOENDE WATER

De investeringsplanning voor het programma voldoende water bestaat uit verzamelkredieten opgenomen voor de kunstwerken actieve waterbeheersing (bijvoorbeeld gemalen en stuwen), inrichting watersystemen in stedelijk en landelijk gebied en KRW-inrichtingsmaatregelen. Daarnaast zijn kredieten opgenomen voor inrichtingsmaatregelen volgend uit de veenweidevisie, PAS maatregelen en uitvoeringsmaatregelen op het gebied van duurzaam zoetwater beheer. Met ingang van 2019 zijn kredieten opgenomen voor waterlopen omdat vanuit de beleidsopgaven komende jaren in de uitvoeringsplannen van de verschillende watergebiedsplannen meer investeringen worden verwacht in de huidige, deels verouderde, infrastructuur.

SCHOON WATER

Het investeringsprogramma voor het programma schoon water bestaat uit investeringen in de rwzi's, het transportstelsel (onder andere persleidingen en rioolgemalen), groot onderhoud en KAM-maatregelen op de zuiveringstechnische werken (maatregelen op gebied van kwaliteit, arbeidsomstandigheden en milieu).

Voor het groot onderhoud en de KAM maatregelen is ieder jaar € 1,5 miljoen beschikbaar. Voor aanpassingen en nieuwbouw van de rwzi's en het transportstelsel is per jaar een variërend budget beschikbaar afhankelijk van de op te starten projecten.

ORGANISATIE

Binnen het programma organisatie zijn kredieten opgenomen voor automatisering en materieel/voertuigen. De verkiezingen die in 2019 worden gehouden, zijn opgenomen als investering en worden geactiveerd en afgeschreven vanaf 2020. Deze wijziging is op aangegeven van de accountant bij de behandeling van de jaarrapportage 2013 doorgevoerd.

7.8. EMU saldo, renterisiconorm en schuldpositie

EMU REFERENTIEWAARDE

Onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van het EMU-saldo weer voor de periode 2018-2022 op basis van de referentiewaarde van 2017.

Ontwikkeling EMU saldo (bedragen x € 1 miljoen)

	2018	2019	2020	2021	2022
Exploitatiesaldo	-1,5	-1,6	-2,0	-3,8	-3,4
Investeringsuitgaven	-46,8	-42,5	-60,4	-55,3	-55,8
Afschrijvingslasten	36,3	39,5	40,6	42,6	43,9
Toevoeging aan voorzieningen en onvoorzien t.l.v. exploitatie	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Betalingen rechtstreeks uit de voorzieningen	-0,5	-0,4	-0,4	-0,4	-0,3
EMU saldo	-12,0	-4,5	-21,7	-16,4	-15,1
EMU-norm (referentiewaarde)	-21,6	-21,6	-21,6	-21,6	-21,6
Onder- / overschrijding EMU referentiewaarde	9,6	17,1	-0,1	5,2	6,5

RENTERISICONORM

Conform de Wet FIDO mag in enig kalenderjaar het renterisico niet meer bedragen dan 30% van het begrotingstotaal. Hierbij bestaat het renterisico uit het saldo van de verplichte aflossingen en de renteherzieningen op de bestaande leningenportefeuille.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het renterisico over de jaren 2018 tot en met 2022.

Renterisiconorm (bedragen x € 1 miljoen)

	2018	2019	2020	2021	2022
1. Begrotingstotaal	155,0	159,4	162,2	167,3	169,2
2. Vastgesteld percentage	30%	30%	30%	30%	30%
3. Renterisiconorm (30% van (1))	46,5	47,8	48,7	50,2	50,8
4. Renterisico op vaste schuld	26,1	35,8	35,2	5,1	5,5
Ruimte (3-4)	20,4	12,0	13,5	45,1	45,3

SCHULDENPOSITIE

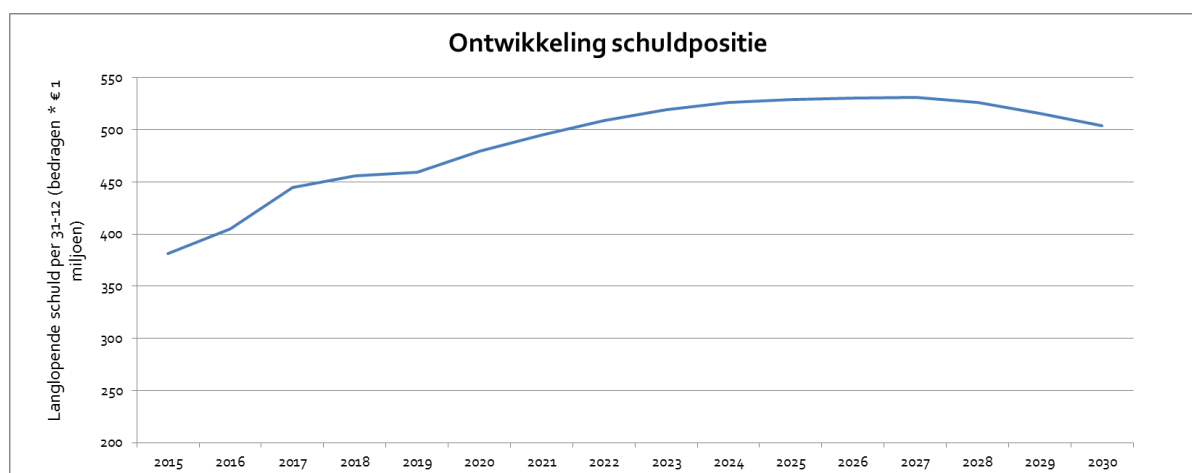
De schuldumfang van het waterschap hangt onder meer samen met investeringen uit het verleden en komt voort uit bestuurlijke keuzen ten aanzien van het gevoerde financieel beleid. De schuldpositie wordt beïnvloed door financiële parameters zoals het investeringsvolume, afschrijvingen en het exploitatieresultaat.

De meeste uitgaven (investeringen) die een meerjarig nut hebben worden geactiveerd en afgeschreven zoals vastgelegd in de nota waarderingsgrondslagen. Om de investeringsuitgaven voor een groot deel te financieren worden leningen aangetrokken. Dit betekent dat een hoge waarde van activa langjarig gefinancierd moet worden. Door het activeren in combinatie met langjarig afschrijven zijn de kosten in het begin wat lager en hoeft het tarief minder sterk te stijgen, maar wordt er wel veel vreemd vermogen aangetrokken en over de gehele gebruiksduur rente betaald.

Ten opzichte van de begroting 2017 is het investeringsniveau tot en met 2030 aangepast op basis van de ingediende ruimte vragers. De belangrijkste zijn:

- Regionale waterkeringen (zie paragraaf 3.5)
Over de periode tot en met 2030 is het investeringsbedrag verhoogt met € 67 miljoen. De belangrijkste reden is dat in de begroting 2017 de te realiseren kilometers bebouwd gebied p.m. waren verwerkt en nu op geld zijn gezet.
- Uitbreiding waterlopen (zie paragraaf 4.3)
Daarnaast is er in het MP een ruimte vrager opgevoerd voor Uitbreiding waterlopen in het landelijk gebied voortkomend uit de watergebiedsplannen. Dit heeft t/m 2030 een effect van € 23 miljoen.

Dit heeft onderstaande gevolgen voor de lange schulden:

Bovenstaande grafiek laat de ontwikkeling van de langlopende schuldenpositie zien. In 2027 bereikt de schuld een maximum van € 531 miljoen.

Indien de heffingspercentages voor de MP-periode (2018-2022) worden doorgetrokken na 2022 komen zowel de reserves watersysteembeheer als de reserves zuiveringsbeheer vanaf 2024/ 2025 onder de norm uit. Het exploitatietekort zal dan terug gebracht moeten worden door óf aanvullende lastenverlagingen of een verhoging van het tarief of een combinatie daarvan. In bovenstaande grafiek is hier vanuit gegaan.

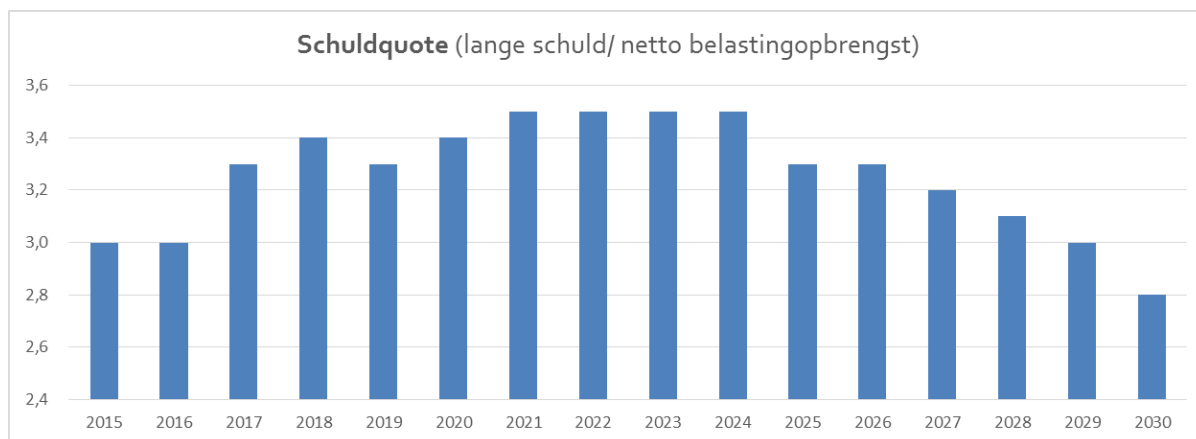
Sturingsvariabelen schuldpositie

Renterisiconorm

Het renterisico op de vaste schuld is in 2018 16,1 (zie renterisiconorm hierboven). Uitgaande van de nu bekende gegevens die gebruikt zijn bij het bepalen van de schuldpositie in 2030, komt het renterisico in 2030 uit op 15,2. Dit wijkt nauwelijks af van het renterisico in 2018.

Schuldquote (lange schuld)

De belastinginkomsten geven in belangrijke mate aan hoeveel schulden een waterschap kan dragen. De indicator schuldquote (langlopende schuld gedeeld door de belastingopbrengsten) geeft aan hoe lang er nog belasting moet worden geïnd om de schuld (lang) te elimineren na opheffing van het waterschap. Een daling van de indicator is een verbetering van de schuldpositie, een stijging is een verslechtering. In 2018 is de schuldquote 3,4 en in 2030 is de schuldquote 2,8. Na 2023 zal de schuldquote (lange schuld) verbeteren.

In de vergadering van 3 maart 2015 heeft het algemeen bestuur besloten de EMU-referentiewaarde en de renterisiconorm als uitgangspunt te nemen bij het beoordelen van de schuldenpositie. Gezien de uitkomsten van de renterisiconorm en de onderschrijding van de EMU-referentiewaarde acht het dagelijks bestuur het verantwoord om met de huidige meerjarige investeringsplanning en bijbehorende ontwikkeling van de schuldpositie te werken. Daarnaast laat de langjarige ontwikkeling van de schuldquote een verantwoorde ontwikkeling zien.

Jaarlijks worden de gegevens bij het opstellen van een nieuw meerjarenperspectief geactualiseerd en vindt er een bestuurlijke beoordeling van de uitkomsten van deze actualisatie plaats.

7.9. Risicoparagraaf

Wetterskip Fryslân heeft bij het uitvoeren van haar activiteiten te maken met risico's en onzekerheden. Om de continuïteit en de kwaliteit van de werkzaamheden en de financiële positie van het waterschap te borgen voert Wetterskip Fryslân een actief risicomanagement. Dat is erop gericht tijdig de belangrijkste risico's te identificeren en maatregelen te treffen om deze te beheersen. Risico's worden afgedekt door procedures, verzekeringen of voorzieningen. Risico's die niet afgedekt worden uit deze zaken worden afgedekt vanuit de algemene reserve. Naast de voor de bepaling van de weerstandscapaciteit geïdentificeerde risico's zijn er nog incidentele risico's die in deze paragraaf worden beschreven.

Structureel inzetten onderuitputting

De afgelopen jaren is de begroting niet volledig uitgeput. Een groot deel van het jaarresultaat wordt veroorzaakt door incidentele oorzaken die vooraf niet kunnen worden voorzien. We gaan 'risicovoller' begroten waardoor € 2 miljoen kan worden ingezet voor lastenverlaging. Dit betekent een hoger risicoprofiel en een grotere kans dat budgetten worden overschreden. Het bestuur zal hiervan tijdig via de reguliere P&C-cyclus in kennis worden gesteld.

Aanslagen Rijkswateren

Door de Vereniging Natuurmonumenten is bij de bestuursrechter een beroepschrift ingediend tegen de aan hen opgelegde belastingaanslag Watersysteemheffing voor de categorie natuur voor het jaar 2014. Het betreft de eigendommen in de Waddenzee. Naast Natuurmonumenten heeft ook Staatsbosbeheer bezwaar aangetekend tegen de aanslag Rijkswateren. Medio april 2016 heeft een meervoudige kamer het beroepschrift behandeld. In deze zitting is ook het verweerschrift van ons ingebracht. Op 20 december 2016 heeft de rechtbank ons in het gelijk gesteld. Natuurmonumenten heeft aangegeven de procedure tot en met de Hoge Raad door te zullen voeren. Dit vindt plaats door middel van een zogenaamde sprongcassatie. Op 24 mei 2017 vond de behandeling van het cassatieverzoek van Natuurmonumenten bij de Hoge Raad plaats. De uitspraak van de Hoge Raad wordt in het voorjaar van 2018 verwacht. De omvang van het risico ligt tussen € 0,15 miljoen en € 1,0 miljoen.

Tariefdifferentiatie wegen

Het Gemeenschappelijk Belastingkantoor Lococencus-Tricijn heeft blijkens een uitspraak van de rechtbank Overijssel ten onrechte belasting geheven over de onverharde weggedeelten die dienstbaar zijn aan het verkeer over de weg. De rechtbank is van mening dat de genoemde onverharde weggedeelten niet vallen onder de reikwijdte van het begrip 'verharde openbare weg' van artikel 122, derde lid onder b van de Waterschapswet.

Ook Wetterskip Fryslân maakt zoals alle andere waterschappen gebruik van deze volgens de rechtbank te ruime uitleg van het begrip 'verharde openbare weg'. Inmiddels is er door genoemd belastingkantoor hoger beroep ingesteld tegen de uitspraak van de rechtbank. Mocht de uitspraak in hoger beroep stand houden dan betekent dat het areaal wegen zal afnemen en zal leiden tot een lagere opbrengst (van ongeveer € 0,2 miljoen).

Vennootschapsbelasting (vpb)

Voor de invoering van de verruimde vennootschapsbelastingplicht (vpb) is de Unie van Waterschappen namens alle waterschappen in overleg met de Belastingdienst. Het doel is om het implementatietraject van de vpb-plicht zo goed en eenvoudig mogelijk te laten verlopen en daarbij zo veel mogelijk de administratieve gevolgen te beperken. Met de Belastingdienst hebben we als Wetterskip Fryslân afgesproken dat we een formeel verzoek tot standpuntbepaling voorleggen om zo zekerheid te verkrijgen over de vpb-positie per 1 januari 2016. In januari 2017 is dit verzoek voorgelegd aan de Belastingdienst. Tot nu toe is daarop geen reactie ontvangen. Afhankelijk van de reactie wordt bepaald of er sprake is van een vpb-plicht voor Wetterskip Fryslân.

Energiebelasting

De heffingsgrondslag (clustering van gemalen) voor energiebelasting staat ter discussie. De Belastingdienst inventariseert momenteel de clustering bij de waterschappen en komt aan het eind van het jaar (waarschijnlijk) met een beleidsregel over de indeling in clusters. Een cluster van aansluitingen doorloopt slechts eenmaal de hogere tariefschijven voor energiebelasting. Het risico bestaat dat de belastingdienst een voor Wetterskip Fryslân minder gunstige clustering oplegt. Wetterskip Fryslân moet daarom rekening houden met een hogere afdracht aan energiebelasting. Deze kan oplopen tot € 0,5 miljoen per jaar.

Dividend NWB

Vanaf 2011 is de reguliere dividenduitkering van de Nederlandse Waterschapsbank (NWB) (€ 2,3 miljoen per jaar) gestopt. Tot en met het begrotingsjaar 2017 wordt dit nog gecompenseerd door een vrijval uit de bestemmingsreserve dividend; met ingang van 2018 is deze bestemmingsreserve uitgeput. De Nederlandse Waterschapsbank heeft het voornemen met ingang van 2019 opnieuw een jaarlijks dividend uit te keren. Vooruitlopend op het definitieve besluit is een opbrengst van € 2,3 miljoen vanaf 2019 ingerekend.

Persleidingen

Wetterskip Fryslân beheert 814 km persleidingen en 278 rioolgemalen in het afvalwater-transportstelsel. De afschrijvingslasten vormen samen met de instandhoudingskosten voor het transportstelsel het grootste deel van het jaarlijks budget. In de begroting zijn geen vervangingsinvesteringen meer opgenomen. Extra kosten voor calamiteiten worden opgevangen binnen het weerstandsvermogen. De persleidingen zijn nu gemiddeld tussen de 50 en 60 jaar oud. Overwogen wordt voor de langere termijn (na de MP-periode) in de begroting gedurende 10 jaar rekening te houden met een aanvullend investeringsbudget van € 1,0 miljoen per jaar voor vervangingsinvesteringen in de persleidingen en daarnaast € 150.000 per jaar exploitatiebudget voor sloop/opruimen van asbestcementleidingen. We zijn gestart met het in beeld brengen van de risicoprofielen van de verschillende persleidingstracés in ons zorggebied. De doelstelling is om medio 2017 een duidelijk beeld te hebben over het vervangingsprogramma.

Wormengraasproject

We zijn gedagvaard bij de rechtbank in een civiele procedure. Omdat we de overeenkomst over een experimentele wormenreactor op het terrein van de rioolwaterzuivering in Wolvega hebben beëindigd, stelt de toenmalige contractspartij schade te hebben geleden. De rechtbank heeft op 6 april 2016 uitspraak gedaan in deze zaak en alle vorderingen tegen het waterschap zijn afgewezen. De tegenpartij heeft hoger beroep bij het gerechtshof ingesteld tegen het vonnis van de rechtbank. De te volgen procedure is voornamelijk schriftelijk. Wij hebben via een memorie van antwoord gereageerd op de memorie van grieven van de eiser. Het Hof heeft bepaald dat dit najaar een zogeheten meervoudige comparitie na memorie van antwoord zal worden gehouden. Tijdens een dergelijke comparitie kunnen beide partijen hun standpunten nader toelichten en eventuele vragen van de raadsheren beantwoorden en zal worden nagegaan of het treffen van een minnelijke regeling mogelijk is.

Grondvervuiling recreatiepark

We voeren samen met de gemeente Menameradiel en de provincie Fryslân een groot handhavingstraject uit naar aanleiding van geconstateerde overtredingen door een verwerker van grond. Het bedrijf heeft vervuilde grond gebruikt in een grondwal, ontgroningen en dempingen nabij een recreatiepark. Daarnaast geldt voor het waterschap dat het bedrijf de al uitgevoerde dempingen onvoldoende heeft gecompenseerd. Ook heeft het bedrijf niet de benodigde maatregelen genomen om de zoute kwel tegen te gaan vanuit een uitgegraven waterpartij. Onze inzet is om de overtredingen door de veroorzaker of op kosten van de veroorzaker te laten herstellen. Mocht dit niet haalbaar zijn, dan vloeien hier mogelijk kosten voor Wetterskip Fryslân uit voort.